

ΕΝΑ

Ινστιτούτο
Εναλλακτικών
Πολιτικών

Αυτουργία μέσω οργανωμένων μηχανισμών εξουσίας: Η περίπτωση της Χρυσής Αυγής

της Αφροδίτης Βόλη

Υπ. ΔΝ Ludwig-Maximilians-Universität München
Μέλος Συλλόγου Υποτρόφων Ιδρύματος Konrad Adenauer
Δικηγόρου

**Αυτουργία μέσω οργανωμένων μηχανισμών εξουσίας: Η περίπτωση της Χρυσής Αυγής¹
(Ποινική Δικαιοσύνη, 6/2019)**

(αρχική δημοσίευση σε *Goldammer's Archiv für Strafrecht* 6/2019, σελ. 385 επ.)

Αυτουργία μέσω οργανωμένων μηχανισμών εξουσίας: 56 έτη μετά τη σύλληψη και δογματική ανάπτυξή της από τον πνευματικό πατέρα της, Claus Roxin, η εν λόγω θεωρία θυμίζει την παρουσία της πιο emphaticά από ποτέ. Στις δεκαετίες που μεσολάβησαν εδραιώθηκε στη γερμανική θεωρία και νομολογία ως ειδική μορφή έμμεσης αυτουργίας με παράλληλη πλήρη ποινική ευθύνη των άμεσων αυτουργών. Επιπλέον έχει γνωρίσει μεγαλειώδη υποδοχή στη νομολογία του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου και αρκετών δικαστηρίων της Λατινικής Αμερικής. Δεδομένης της ευρύτατης διεθνούς αποδοχής της υπό συζήτηση θεωρίας σε τόσο διαφορετικές έννομες τάξεις, επιχειρείται με το παρόν άρθρο μια μελέτη της «αυτουργίας μέσω οργανωμένων μηχανισμών εξουσίας» ενόψει της επίκαιρης υπόθεσης της Χρυσής Αυγής. Η εν λόγω μορφή αυτουργίας περιγράφει με ενάργεια τη συμμετοχή των στελεχών του ακροδεξιού κόμματος στα εν λόγω εγκλήματα.

Indirect perpetration by virtue of an Organized Power Apparatus: the Golden Dawn Case

Indirect Perpetration by virtue of an Organized Power Apparatus: 56 years since its conception by its spiritual father, Claus Roxin, the doctrine remains as relevant and groundbreaking as ever. In the meantime, it has made a breakthrough in the German case law, wherein it is regarded as a special type of indirect perpetration in spite of the indirect perpetrator's full responsibility. Furthermore, it is widely acknowledged in the case law of the International Criminal Court and several South American tribunals. In light of the broad international acceptance of the doctrine under discussion in so different legal systems, the current essay gives an overview of the fundamentals of "indirect perpetration by virtue of an Organized Power Apparatus" with reference to the current "Golden Dawn" case. The doctrine under examination describes with impressive precision the criminal responsibility of the high-ranking perpetrators of the far-right political party.

¹ Το άρθρο αφιερώνεται στον καθηγητή Claus Roxin, το έργο του οποίου για την αυτουργία μέσω οργανωμένων μηχανισμών εξουσίας κατέστησε δυνατή την ηθική δικαίωση εκατομμυρίων θυμάτων απολυταρχικών καθεστώτων ανά τον κόσμο.

I. Η θεωρία της οργανωμένης κυριαρχίας

A. Οι προϋποθέσεις του οργανωμένου μηχανισμού εξουσίας

Αφετηρία της θεωρίας συνιστά η διαπίστωση ότι νοούνται τρεις περιπτώσεις, στις οποίες δύναται κανείς να κυριαρχεί επί ενός γεγονότος χωρίς ιδίοιχη τέλεση της πράξεως²: μέσω εξαναγκασμού του άμεσου αυτουργού, μέσω της πλάνης του, ή – τρίτον – ο «αυτουργός του γραφείου» διαθέτει έναν μηχανισμό, ο οποίος διασφαλίζει την εκτέλεση των εντολών χωρίς εξαναγκασμό ή πλάνη μέσω των οργάνων του, ακριβώς διότι η ίδια η δομή του μηχανισμού εγγυάται την εκτέλεση. Ως ιστορικό παράδειγμα που ενδείκνυται ιδιαίτερα για να αναδείξει την υπό συζήτηση μορφή αυτουργίας, αναφέρει ο Roxin τη δίκη του Eichmann³. Για τη θεμελίωση έμμεσης αυτουργίας μέσω οργανωμένων μηχανισμών εξουσίας, τίθενται τρεις προϋποθέσεις:

1. Εξουσία εντολής εντός μίας οργάνωσης

Ως οργάνωση στο πλαίσιο αυτής της θεωρίας δεν νοείται αποκλειστικά ένας κρατικός μηχανισμός εξουσίας, όπως στην περίπτωση της μαζικής εξόντωσης Εβραίων από το εθνικοσοσιαλιστικό καθεστώς⁴. Στην έννοια περιλαμβάνονται ανεπίσημες δομές εξουσίας, όπως στην περίπτωση μορφών οργανωμένου εγκλήματος⁵. Εντούτοις η έμμεση αυτουργία μέσω οργανωμένων μηχανισμών εξουσίας δεν καταφάσκει άνευ ετέρου στην περίπτωση μη κρατικών οργανώσεων. Κατά τον Roxin, μια μη κρατική οργάνωση γίνεται δεκτή ως οργανωμένος μηχανισμός εξουσίας, όταν αυτός συνιστά «κράτος εν κράτει» και έχει αποδεσμευθεί εν γένει από την έννομη τάξη σε ορισμένες συμπεριφορές της⁶. Η συγκρότηση «μισής ντουζίνας περιθωριακών στοιχείων» δεν συνιστά οργανωμένο μηχανισμό⁷, διότι σε αυτήν την περίπτωση η κοινότητα εδράζεται στις προσωπικές σχέσεις των συμμετόχων και όχι στην ανταλλαξιμότητα των οργάνων. Αυτό γίνεται εύκολα κατανοητό: σε ένα στενό κύκλο αμβλύνουν οι προσωπικές σχέσεις των μελών την ανώνυμη, αυτοματοποιημένη ιεραρχία. Εξ αυτού του λόγου οφείλει ο μηχανισμός να είναι ιεραρχικώς

² Roxin, AT II, 2003, § 25 παρ. 105.

³ Roxin, Täterschaft und Tatherrschaft, 9^η έκδ., 2015, σελ. 246.

⁴ Roxin, σε: FS-Krey, 2010, σελ. 458 επ.

⁵ Roxin (παραπ. 3), σελ. 739· σχετικά με την έννοια της οργάνωσης στο πλαίσιο του οργανωμένου μηχανισμού εξουσίας, βλ. Ambos, FS-Roxin II, 2011, σελ. 837 επ.

⁶ Roxin GA 1963, 205· εναπόκειται στην κρίση του δικαστή η αξιολόγηση, πότε το μέλος της οργάνωσης εργαλειοποιείται προς το σκοπό της πραγμάτωσης του εγκληματικού σχεδίου, βλ. Herzberg ZIS 2009, 577.

⁷ Roxin GA 1963, 206.

δομημένος και μεγάλος, ώστε η προερχόμενη από την κορυφή της ιεραρχίας πίεση προς δράση να εξαπλώνεται κατά ανώνυμο τρόπο μετ' επιτάσεως σε όλα τα μέλη⁸.

2. Αποδέσμευση της οργάνωσης από το δίκαιο

Η οργάνωση πρέπει να έχει αποδεσμευθεί από το δίκαιο στο πλαίσιο της ποινικώς ενδιαφέρουσας δράσης της⁹. Αυτός ο όρος πληρούται και όταν οι κρατούντες αξιολογούν ως νόμιμες τις εντολές τους¹⁰. Η εν λόγω προϋπόθεση έχει τύχει συχνά παρανόησης, την οποία ο *Roxin* έχει άρει σε μεταγενέστερο άρθρο του¹¹. Ο μηχανισμός εξουσίας δεν οφείλει να έχει αποδεσμευτεί από το δίκαιο σε κάθε πιθανή έκφασή του, αλλά στο πλαίσιο των πληρουμένων ποινικών υποστάσεων. Οποιαδήποτε άλλη ερμηνεία θα καθιστούσε τη θεωρία μη εφαρμόσιμη. Διότι ακόμη και το εθνικοσοσιαλιστικό καθεστώς δεν ήταν παράνομο σε κάθε δράση του ανεξαιρέτως. Εντούτοις η «Τελική Λύση του εβραϊκού ζητήματος» ήταν αναμφίβολα μια αποδεσμευμένη από το δίκαιο δράση. Η θέση συνεπώς του *Ambos* ότι, σε περίπτωση που ο μηχανισμός δρα εντός της έννομης τάξης, η κυριαρχία των υποκινητών επί των πράξεων είναι ακόμη μεγαλύτερη από αυτήν ενός αποδεσμευμένου από το δίκαιο μηχανισμού¹², δεν αντικρούει την ροξίνεια προϋπόθεση στην ουσία της. Παρά τους εκπεφρασμένους ενδοιασμούς, αποδεικνύεται ως πλεονέκτημα, παρά αδυναμία της θεωρίας¹³. Το «γρανάζι του μηχανισμού» που διαπράττει θηριωδίες, τυφλωμένο από το φως του ιδεολογικού μανδύα, διαθέτει μια σαφώς αυξημένη ετοιμότητα προς δράση, παρά την αντίθεση των πράξεών του σε θεμελιώδεις κανόνες, οι οποίοι υπό άλλες συνθήκες θα εμπόδιζαν την εκτέλεση των εντολών του υποκινητή. Σε τελική ανάλυση, ο όρος της αποδέσμευσης από το δίκαιο δεν επιχειρεί να αναδείξει την πρόσκρουση στο τεθειμένο δίκαιο, αλλά τη γένεση της υψηλής ετοιμότητας προς δράση¹⁴ εντός ενός κοινωνικού περιβάλλοντος. Παράλληλα, ο όρος αυτός αποδίδει μια ηθική πυξίδα για την προσδοκώμενη από τον άμεσο αυτουργό συμπεριφορά, όταν η εντολή εκτελείται σε ένα περιβάλλον, στο οποίο αποδοκιμάζονται παρόμοιες πράξεις. Στην πρώτη περίπτωση ο μηχανισμός αναπτύσσει τη δυναμική του και το «γρανάζι» πράττει «με το μηχανισμό»¹⁵.

⁸ *Ambos*, FS-Roxin II, σελ. 849.

⁹ *Roxin* (παραπ. 3), σελ. 739· *Roxin*, σε: FS-Krey, 2010, σελ. 459 επ.

¹⁰ *Roxin* (παραπ. 3), σελ. 739.

¹¹ *Roxin* ZIS, 2006, 298.

¹² *Ambos* GA 1998, 242.

¹³ *Jain*, International Criminal Law, 2014, 133.

¹⁴ Schönke/Schröder/Heine/Weißer, StGB, 2019, § 25 παρ. 27.

¹⁵ *Roxin* (παραπ. 3), σελ. 249.

Στη δεύτερη περίπτωση (π.χ. ένας διευθύνων σύμβουλος μιας πολυεθνικής εταιρίας ζητά την καταστροφή επιβαρυντικών εγγράφων), το εκτελεστικό όργανο πράττει ενάντια στον μηχανισμό.

3. Η ανταλλαξιμότητα των άμεσων αυτουργών

Τρίτη προϋπόθεση είναι η ανταλλαξιμότητα των άμεσων αυτουργών¹⁶. Ο άμεσος αυτουργός πρέπει δηλαδή να είναι αντικαταστατός, ώστε η πιθανή έκπτωσή του να μη δύναται να εμποδίσει την εκτέλεση της εντολής. Είναι ακριβώς αυτή η ανταλλαξιμότητα, η οποία εγγυάται τη βέβαιη πραγμάτωση της εντολής. Συνεπώς ο άμεσος αυτουργός είναι μόνο ένα αναλώσιμο γρανάζι στη λειτουργία του οργανωμένου μηχανισμού εξουσίας¹⁷. Μέσω της ανταλλαξιμότητας του οργάνου κυριαρχεί ο υποκινητής επί του συμβάντος. Διότι ο τελευταίος γνωρίζει ότι, ακόμη και αν ένα όργανο χρειαστεί να αντικατασταθεί, θα επιστρατευθεί ένα άλλο πρόθυμο όργανο, χωρίς να διαταραχθεί η πραγμάτωση του συνολικού σχεδίου¹⁸. Λόγω αυτής της αυτοματοποιημένης εκτέλεσης, ο υποκινητής είναι ο «αυτουργός πίσω από τον αυτουργό» που κινεί τα νήματα.

4. Η ουσιωδώς αυξημένη ετοιμότητα προς δράση των άμεσων αυτουργών

Εκτός των άλλων τριών προϋποθέσεων – εξουσία προς εντολή, αποδέσμευση του μηχανισμού από το δίκαιο, ανταλλαξιμότητα του άμεσου αυτουργού – προτείνεται από ένα τμήμα της θεωρίας¹⁹ μία τέταρτη προϋπόθεση: η ουσιωδώς αυξημένη ετοιμότητα προς δράση του άμεσου αυτουργού. Αυτός ο όρος περιγράφει την ψυχολογική ετοιμότητα του εκτελούντος προς πραγμάτωση της εντολής²⁰. Ερίζει το ερώτημα, εάν το εν λόγω κριτήριο συνιστά αυτόνομη προϋπόθεση ή εάν απορρέει από τους άλλους όρους της οργανωμένης κυριαρχίας²¹. Ανεξαρτήτως αν δεχτεί κανείς αυτό το κριτήριο ως αυτόνομο όρο ή απόρροια των άλλων προϋποθέσεων, είναι βέβαιο ότι ενισχύει τη θεμελίωση της αυτουργίας του

¹⁶ *Roxin*, σε: FS-Krey, 2010, σελ. 460 επ.

¹⁷ *Roxin*, AT II, § 25, παρ. 107.

¹⁸ *Roxin* (παραπ. 3), σελ. 245.

¹⁹ *Schroeder*, *Der Täter hinter dem Täter*, 1965, σελ. 150· *του ιδίου*, ZIS 2009, σελ. 569· *Heinrich*, *Rechtsgutzugriff und Entscheidungsträgerschaft*, 2002, σελ. 271 επ., 273· *Schlösser*, *Soziale Tatherrschaft*, 2004, σελ. 332.

²⁰ Corte Suprema de Justicia de la Republica del Peru ZIS 2009, 649.

²¹ Ο *Roxin* είχε αργότερα ενστερνιστεί αυτή τη θέση (ZIS 2006, 298), την οποία μετέπειτα απέρριψε (ZIS 2009, 567).

υποκινητή²², διότι η κυριαρχία του τελευταίου έγκειται στη βεβαιότητα ότι η εντολή του θα πραγματοποιηθεί.

B. Εναλλακτικές προτάσεις στην οργανωμένη κυριαρχία

1. Η συναυτουργία

Εν κατακλείδι χρήζει συζήτησης το αντεπιχείρημα ότι ο «αυτουργός του γραφείου» αξιολογείται όχι ως έμμεσος αυτουργός, αλλά ως συναυτουργός²³ ή ηθικός αυτουργός. Η λύση της συναυτουργίας απορρίπτεται για προφανείς λόγους: Πρώτον απουσιάζει το στοιχείο της συναπόφασης. Η ποινική ευθύνη του υποκινητή και του άμεσου αυτουργού δεν βασίζεται στην κοινή απόφαση για τέλεση της πράξης. Η τέλεση ή η οικειοποίηση δεν είναι κοινή απόφαση²⁴. Σε τέτοιου είδους μηχανισμούς δεν είναι δε σπάνιο να μην γνωρίζονται καν ο υποκινητής και ο άμεσος αυτουργός. Δεύτερον ελλείπει το στοιχείο της συνεκτέλεσης. Η θεώρηση της απόφασης ως εκτέλεσης θα οδηγούσε στη θόλωση των διαχωριστικών γραμμών ανάμεσα σε άλλες μορφές συμμετοχής. Ως κύριο επιχείρημα υπέρ της απόρριψης της συναυτουργίας αναφέρεται ότι μια τέτοια αξιολόγηση παραγνωρίζει τα διαφοροποιητικά στοιχεία ανάμεσα στις δύο μορφές συμμετοχής. Ενώ δηλαδή η συναυτουργία βασίζεται σε μια ισότιμη σχέση των συναυτουργών, η οργανωμένη κυριαρχία εμφανίζει μια κάθετη δομή²⁵, υπό την έννοια ότι ο υποκινητής σχεδιάζει την πράξη και δημιουργεί τις συνθήκες που επιτρέπουν στο αναλώσιμο όργανο την απρόσκοπτη εκτέλεση της εντολής.

2. Η ηθική αυτουργία

Εξίσου προβληματική είναι η υιοθέτηση ηθικής αυτουργίας αντί οργανωμένης κυριαρχίας²⁶. Παραβλέπει τα ιδιαίτερα ποιοτικά χαρακτηριστικά της κυριαρχίας επί της πράξεως εκ μέρους του «αυτουργού του γραφείου». Διότι στην περίπτωση της ηθικής αυτουργίας, ο ηθικός αυτουργός προκαλεί μια απόφαση τέλεσης αδικήματος, χωρίς να κυριαρχεί επί της τέλεσης της κύριας πράξης. Στην περίπτωση του «αυτουργού του

²² Έτσι ο *Roxin* ZIS 2009, 567.

²³ *Jakobs* ZIS 2009, 573.

²⁴ *Roxin*, AT II, § 25 παρ. 121· του ιδίου, σε: FS-Krey, 2010, σελ. 452.

²⁵ *Roxin*, AT II, § 25 παρ. 123.

²⁶ *Herzberg* ZIS 2009, 579· του ιδίου, σε: Amelung (εκδ.), Individuelle Verantwortung, σελ. 48· *Roxin*, σε: FS-Krey, 2010, σελ. 455.

γραφείου», τα πράγματα είναι διαφορετικά: ο υποκινητής «δεν αφήνει τα πράγματα στην τύχη τους». Αντιθέτως είναι ο απόλυτος κυρίαρχος, από τη σύλληψη μέχρι την εκτέλεση της πράξης. Αντίκειται σε στοιχειώδεις ιστορικές παραδοχές ο ισχυρισμός ότι ενέκειτο στη διακριτική ευχέρεια των αναλώσιμων εκτελεστικών οργάνων η απόφαση της εφαρμογής της «Τελικής Λύσης του Εβραϊκού Ζητήματος». Είναι συνεπώς προφανές ότι η αυτοουργία μέσω οργανωμένων μηχανισμών εξουσίας αποτελεί το κατάλληλο δικαιικό εργαλείο, για να περιγραφεί η αυτοουργία του υποκινητή – από τη δημιουργία του μηχανισμού μέχρι την τέλεση των αδικημάτων.

Γ. Υποδοχή

1. Η διεθνής νομολογία

Μπορεί χωρίς υπερβολή να λεχθεί ότι η κατασκευή της αυτοουργίας μέσω οργανωμένων μηχανισμών εξουσίας έχει γνωρίσει ευρύτατη αποδοχή, τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο. Πρόδρομος υπήρξε η απόφαση της *Camara Federal Nacional de Apelaciones en lo Criminal y Correccional* του Μπουένος Άιρες της 9^{ης} Δεκεμβρίου 1985. Αυτή η εντυπωσιακή απόφαση κατεδίκασε τους κρατούντες της αργεντινικής στρατιωτικής δικτατορίας, η οποία κυβέρνησε τη χώρα από το 1976 ως το 1983. Το δικαστήριο ενστερνίστηκε την αυτοουργία μέσω οργανωμένων μηχανισμών εξουσίας με το ακόλουθο αιτιολογικό:

«οι κατηγορούμενοι κυριαρχούσαν επί των πράξεων, καθώς κυριαρχούσαν επί της οργάνωσης, η οποία παρήγαγε τις πράξεις. [...] Οι κατηγορούμενοι κυριαρχούσαν επί όλων αυτών των γεγονότων, διότι το έμψυχο και άψυχο δυναμικό του μηχανισμού που καθιστούσε δυνατή την πραγμάτωση των εγκλημάτων, τελούσε υπό τις εντολές τους. [...] Χωρίς αυτά τα στοιχεία, τα εγκλήματα δεν θα μπορούσαν να είχαν τελεστεί. [...] Υπό αυτές τις συνθήκες δεν έπαιζε κανέναν ρόλο, ποιος τελούσε τα εγκλήματα. Η κυριαρχία των ηγετικών στελεχών του συστήματος ήταν απόλυτη. Αν αρνείτο ένας υφιστάμενος να υπακούσει, αντικαθίστατο από κάποιον άλλον, ο οποίος εφήρμοζε τις οδηγίες. Συνεπώς το ανεπτυγμένο από τους κατηγορούμενους σχέδιο δεν μπορούσε να διαταραχθεί από τη βούληση του άμεσου αυτοουργού, ο οποίος επιτελούσε μια δευτερεύουσα λειτουργία εντός του γιγαντιαίου μηχανισμού. [...] Η ελλιπής γνώση των κατηγορουμένων για κάθε αδίκημα και για την ταυτότητα των θυμάτων δεν είχε έννομες συνέπειες όσον αφορά στην ποινική ευθύνη τους. [...] Επιπρόσθετα, η εμπλοκή των κατηγορουμένων που ανήκαν στην κορυφή

του μηχανισμού δεν περιοριζόταν αποκλειστικά στην εντολή παρανόμων πράξεων. Συνέβαλλαν και ενεργά στην τέλεση των ποινικών αδικημάτων. [...] Οι άμεσοι αυτουργοί δεν θα μπορούσαν να είχαν τελέσει αυτά τα αδικήματα χωρίς τα αναγκαία μέσα. Αυτά τους διετίθεντο από τους υποκινητές: ρουχισμός, οχήματα, καύσιμα, οπλισμός, πυρομαχικά, κρατητήρια, τροφή κλπ, ήταν αναγκαίοι παράγοντες.»²⁷

Μία αξιόλογη επιρροή της θεωρίας αναγνωρίζεται επίσης στη Χιλή και στην Ισπανία. Παρότι το βούλευμα του Juzgado de Instruccion αρ. 5 της Audiencia Nacional (10^η Δεκεμβρίου 1998) για την παραπομπή σε δίκη του Augusto Pinochet δεν εμπεριέχει ρητή αναφορά στη θεωρία του Roxin, η επιχειρηματολογία του είναι σαφώς επηρεασμένη από αυτήν: «ως ηγέτης της στρατιωτικής δικτατορίας και πρόεδρος της Δημοκρατίας είχε την εξουσία να τερματίσει την κατάσταση. Αντιθέτως την παρακίνησε και την καλλιέργησε, δίνοντας κατάλληλες εντολές και ελέγχοντας με απόλυτη κυριαρχία επί των πράξεων την άμεση αυτουργία, διευθύνοντας κατ' αποκλειστικότητα την κρατική υπηρεσία πληροφοριών (DINA).»²⁸

Αναμφίβολα εντυπωσιακή είναι η απόφαση του Ανωτάτου Δικαστηρίου του Περού της 7^{ης} Απριλίου 2009 (Sala Especial der Corte Suprema), η οποία κατεδίκασε τον πρώην πρόεδρο Fujimori ως έμμεσο αυτουργό για εγκλήματα κατά της ζωής, της ελευθερίας, κλπ., τα οποία τελέστηκαν από στρατιωτικές, αστυνομικές, και άλλες ομάδες, σε ποινή κάθειρξης 25 ετών²⁹. Το δικαστήριο υιοθέτησε την αυτουργία μέσω οργανωμένων μηχανισμών εξουσίας με εκτενή ανάλυση, στην οποία εξετάστηκαν τα τέσσερα προαναφερθέντα κριτήρια: η εξουσία εντολής, η αποδέσμευση από το δίκαιο, η ανταλλαξιμότητα και η υψηλή ετοιμότητα προς δράση των άμεσων αυτουργών.

2. Η οργανωμένη κυριαρχία στη Γερμανία

Σε αντίθεση με την τολμηρή νομολογία της Λατινικής Αμερικής, τα γερμανικά δικαστήρια αντιμετώπισαν με αρχική δυσπιστία την υπό συζήτηση θεωρία. Ο πρώτος λόγος για αυτήν την επιφυλακτικότητα έγκειται στην ασυμβατότητα αυτής της θεωρίας με την παραδοσιακή

²⁷ 29797r-29799· για την πιο πρόσφατη εφαρμογή ή αναφορά της θεωρίας στη αργεντινική νομολογία της τελευταίας δεκαπενταετίας, βλ. την εξαιρετική επισκόπηση του *Muñoz Conde* σε: FS-Wolter, 2013, σελ. 1429 επ.

²⁸ Το απόσπασμα παρατίθεται μεταφρασμένο στα γερμανικά από τον *Muñoz Conde* σε: FS-Wolter, 2013, σελ. 1433· σχετικά με την επιρροή της θεωρίας στην Ισπανία, βλ. *Muñoz Conde* σε: FS-Wolter, 2013, σελ. 1431 επ.

²⁹ Μια αναλυτική πραγματεία της απόφασης βρίσκεται στο ZIS 2009, 549-690, με συμβολές των Roxin, Rotsch, Ambos, Schroeder, Jakobs, κ.ά.

έννοια της έμμεσης αυτοουργίας. Δια της διεύρυνσης της έννοιας από τον *Roxin*, ο άμεσος αυτοουργός υπέχει πλήρη ποινική ευθύνη μαζί με τον υποκινητή. Εντούτοις αυτή η επιφυλακτικότητα εξηγείται και από τη μετατροπή του εθνικοσοσιαλιστικού παρελθόντος σε κοινωνικό ταμπού στη μεταπολεμική Γερμανία, ιδίως λόγω της σύνδεσης της θεωρίας με την υπόθεση *Eichmann* και την εν γένει ποινική ευθύνη των κρατούντων του εθνικοσοσιαλιστικού καθεστώτος³⁰. Επρόκειτο δηλαδή για ένα ζήτημα, το οποίο απαιτούσε μια ειλικρινή αντιπαράθεση με την ιστορική μνήμη, η οποία είχε απωθηθεί από τη γερμανική ποινική διδασκαλία. Μια πρώτη αναφορά της αυτοουργίας μέσω οργανωμένων μηχανισμών εξουσίας βρίσκεται σε απόφαση του Γερμανικού Ακυρωτικού Δικαστηρίου το 1988³¹. Εντούτοις, σημείο αναφοράς αποτελεί η θρυλική πλέον απόφαση του Πέμπτου Τμήματος του Γερμανικού Ακυρωτικού Δικαστηρίου³². Με την απόφαση αυτή καταδικάστηκαν τα μέλη του Εθνικού Συμβουλίου Άμυνας της πρώην Ανατολικής Γερμανίας ως έμμεσοι αυτοουργοί για τον εκ προθέσεως πυροβολισμό αμάχων προσφύγων στο Τείχος. Παράλληλα διαπιστώθηκε η πλήρης ποινική ευθύνη των διασυννοριακών φυλάκων. Η εν λόγω απόφαση, η οποία υιοθέτησε τη θεωρία του *Roxin* 30 έτη μετά την ανάπτυξή της, σηματοδότησε μια εκπληκτική πορεία της οργανωμένης κυριαρχίας στη γερμανική νομολογία³³. Η οργανωμένη κυριαρχία είχε απήχηση στη θεωρία ήδη πριν την επικράτησή της στη νομολογία³⁴. Παράλληλα, είναι αξιοσημείωτο ότι η θεωρία αυτή βρίσκει εν τω μεταξύ εφαρμογή σε οικονομικές ιεραρχικές δομές³⁵.

3. Η οργανωμένη κυριαρχία στο Διεθνές Ποινικό Δίκαιο

Η αυτοουργία μέσω οργανωμένων μηχανισμών εξουσίας δεν βρήκε εφαρμογή μόνο σε εθνικές έννομες τάξεις, αλλά και στο Διεθνές Ποινικό Δίκαιο³⁶. Το Καταστατικό του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου προβλέπει στο άρθρο 25 παρ. ΙΙΙα έμμεση αυτοουργία «ανεξάρτητα από την ποινική ευθύνη του άμεσου αυτοουργού». Εύστοχα παρατηρείται, ότι

³⁰ *Muñoz Conde*, σε: FS-Wolter, 2013, σελ. 1425.

³¹ BGHSt 35, 353.

³² BGHSt 40, 218.

³³ βλ. μεταξύ άλλων BGHSt 40, 218· BGHSt 42, 65· BGHSt 44, 204· BGHSt 40, 257· BGHSt 40, 307· BGH NSTZ 1997, 544· BGH NJW 1998, 767· BGH JR 1999, 205· BGH – 2 BJs 95/97 – 4 – Stb 5/99 με εκτεταμένη ανάλυση του Rotsch, ZStW 112 (2000), 518 επ· περαιτέρω BGHSt 45, 270· BGHSt 48, 77· BGH της 3.7.2003 – 1 StR 453/02· BGH της 2.11.2007 – 2 StR 384/07· BGH της 26.8.2003 – 5 StR 145/04· BGHSt 49, 331, 342. Αναλυτικότερα βλ. *Roxin* (παραπ. 3), § 43.

³⁴ Βλέπε *Roxin* (παραπ. 3), σελ. 736, με παραπομπή σε πολυάριθμες πηγές.

³⁵ Επικριτικά επί αυτού *Roxin* (παραπ. 3), σελ. 748. Για την εφαρμογή της θεωρίας στο οικονομικό ποινικό δίκαιο της Βραζιλίας, βλ. *Greco/Leite* ZIS 2014, 285 επ.

³⁶ *Herzig* ZIS 2013, 189 επ.

η υπό συζήτηση θεωρία έχει καταστεί «εργαλείο-κλειδί» για το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο ως προς τη θεμελίωση ποινικής ευθύνης πολιτικών ή στρατιωτικών ηγετών³⁷. Η οργανωμένη κυριαρχία έχει εφαρμοστεί σε πλείστες υποθέσεις του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου, με πιο σημαίνουσες τις αποφάσεις Lubanga³⁸ και Katanga³⁹, καθώς και το ένταλμα σύλληψης του Al Bashir⁴⁰.

Η εδραίωση της οργανωμένης κυριαρχίας στη θεωρία και στη νομολογία σαφώς δεν αποτελεί σύμπτωση. Είναι μια πολύτιμη σύλληψη, η οποία βρίσκει εναργή εφαρμογή, όπου η ηθική αυτουργία και η συναυτουργία συναντούν τα όριά τους.

4. Η έμμεση αυτουργία στο ελληνικό δίκαιο

Ως επόμενο ερώτημα τίθεται – πριν τη συζήτηση για τη Χρυσή Αυγή – η θέση της έμμεσης αυτουργίας στο ελληνικό δίκαιο. Αναγιγνώσκοντας τα σχετικά άρθρα του ελληνικού Ποινικού Κώδικα θα παρατηρήσει κανείς ότι η έμμεση αυτουργία – σε αντίθεση, επί παραδείγματι, με το ποινικό δίκαιο της Γερμανίας ή του Περού – δεν αναφέρεται ρητώς. Η απουσία ρητής αναφοράς δεν θα έπρεπε να οδηγήσει στο βεβιασμένο συμπέρασμα ότι απουσιάζει στο ελληνικό ποινικό δίκαιο γόνιμο έδαφος για τη δογματική ανάπτυξη της υπό συζήτηση μορφής συμμετοχής. Όπως ορθώς επισημαίνει ο *Χαραλαμπάκης*⁴¹, η απουσία ρητής αναφοράς της έμμεσης αυτουργίας στον Ποινικό Κώδικα οφείλεται στον ίδιο λόγο, για τον οποίο απουσιάζει ορισμός και της άμεσης αυτουργίας. Η αναφορά κρίθηκε περιττή, διότι η απάντηση στο ερώτημα «ποιος κρίνεται ως αυτουργός μιας πράξης» προκύπτει από τα σχετικά άρθρα του Ειδικού Μέρους του Ποινικού Κώδικα. Ο γερμανός νομοθέτης επέλεξε αντιθέτως να συμπεριλάβει ορισμό της άμεσης αυτουργίας, προκειμένου να αποσαφηνίσει την έννοια της αυτουργίας, αλλά και να τοποθετηθεί κατά της υποκειμενικής θεωρίας, η οποία τότε κυριαρχούσε στη νομολογία. Ο Έλληνας νομοθέτης δεν χρειάστηκε να πράξει το ίδιο, καθώς η αντικειμενική θεωρία είχε ήδη εδραιωθεί. Εξ αυτού προκύπτει ότι η συνειδητή παράλειψη ρητής πρόβλεψης εκ μέρους του νομοθέτη δεν συνιστά εμπόδιο για τη δογματική ανάπτυξη της έννοιας. Προς την ίδια κατεύθυνση κινούνται οι σκέψεις του Νικολάου Χωραφά, ενός εκ των εμπνευστών του Γενικού Μέρους του Ποινικού Κώδικα, ο οποίος επισημαίνει: «Ως φυσικός αυτουργός, ως πραγματώνων δηλαδή την

³⁷ Έτσι οι *Werle/Burghardt*, *Journal of International Criminal Justice* 9 (2011), 85.

³⁸ ICC – 01/04 – 01/06 [29.01.2007].

³⁹ ICC-01/04 – 01/07 [30.09.2008].

⁴⁰ ICC – 02/05 – 01/09 [04.03.2009], με σχολιασμό *Burghardt ZIS* 2009, σελ. 126 επ.

⁴¹ *Χαραλαμπάκης*, *Η έμμεση αυτουργία*, 1988, σελ. 48.

αντικειμενικήν υπόστασιν ορισμένου εγκλήματος [...] είναι χαρακτηριστέος όχι μόνον εκείνος, όστις εκτελεί ιδιοχείρως (δηλ. άνευ παρεμβολής αλλοτρίας ανθρωπίνης χειρός) την πραγματούσαν την αντικειμενικήν υπόστασιν του εγκλήματος πράξιν, αλλά και εκείνος, όστις επιφέρει εν τω προσώπω αυτού πραγμάτωσιν της αντικειμενικής υποστάσεως του εγκλήματος δι' άλλου ανθρώπου δρώντος (από απόψεως ποινικού δικαίου) ως όργανον αυτού. Ούτω πως η αυτουργία διακρίνεται εις ιδιόχειρον και μη ιδιόχειρον αυτουργίαν, ή, ως εν τη γερμανική επιστήμη επεκράτησε να λέγηται, εις άμεσον και έμμεσον αυτουργίαν»⁴².

Η *Ψαρούδα-Μπενάκη* επισημαίνει ότι τόσο η νομολογία, όσο και η θεωρία υιοθετούν, υπό την επιρροή και της τυπικής αντικειμενικής θεωρίας, την «εμβλωματική» λειτουργία της έμμεσης αυτουργίας. Ωστόσο, τονίζει, σε ορισμένες περιπτώσεις δεν επιτυγχάνονται ικανοποιητικές λύσεις, αν δεν προσφύγει κανείς στη μορφή της εμμέσου αυτουργίας με γνώμονα το κριτήριο της «υποταγής» του δρώντος στη βούληση του «κατευθυνόντος» το συμβάν.⁴³

5. Η υποδοχή της αυτουργίας μέσω οργανωμένων μηχανισμών εξουσίας στην ελληνική θεωρία

Η θεωρία του *Roxin* έχει γίνει εν μέρει δεκτή από την ελληνική θεωρία. Εντούτοις, δεν ελλείπουν και οι επικριτικές φωνές. Ο *Ανδρουλάκης* αναγνωρίζει αυτή την ιδιαίτερη μορφή έμμεσης αυτουργίας: «Μήπως, ερωτάται, είναι λ.χ. δυνατό να έχουμε κάποτε έμμεσο αυτουργό ακόμα και σε περιπτώσεις όπου ο *secundus* πληροί την οικεία αντικειμενική υπόσταση με πράξη τελειωτικά άδικη, ίσως δε μάλιστα και καταλογιστή και αξιόποινη;» Υπάρχουν συμμετοχοί, συνεχίζει ο *Ανδρουλάκης*, «οι οποίοι, καίτοι συμβάλλουν ουσιωδέστατα στο έγκλημα διαδραματίζοντας σ' αυτό πρωτεύοντα ρόλο, εντούτοις ούτε το εκτελούν, αλλ' ούτε απλώς βοηθούν, συντρέχουν εκείνον που ενεργεί την κύρια πράξη – κάνουν κάτι πολύ σπουδαιότερο.» Συνεπώς η κυριαρχία επί της πράξεως έχει ιδιαίτερη αξία για το δικό μας θετικό δίκαιο.⁴⁴

⁴² *Χωραφάς*, ΠοινΧρ. Α, 14 επ.

⁴³ *Ψαρούδα-Μπενάκη*, Συστηματική Ερμηνεία του Ποινικού Κώδικα, παρ. 87 επ. Και ο *Τζαννετής* διατείνεται (ΠοινΧρ ΜΑ', 620) ότι είναι αναγκαίο, αλλά και επαρκές για την κατάφαση της έμμεσης αυτουργίας, να ανατρέχει κανείς στο κριτήριο της χειραγώγησης της πράξης.

⁴⁴ Ως ιδιαίτερη περίπτωση έμμεσης αυτουργίας ονομάζει και ο *Μυλωνόπουλος* την αυτουργία μέσω οργανωμένων δομών εξουσίας (Ποινικό Δίκαιο ΙΙ, Π.Ν. Σάκκουλας, 2008, σελ. 289 επ.)

Κριτική στάση τηρούν οι *Χαραλαμπάκης* και *Αναγνωστόπουλος*. Ο *Χαραλαμπάκης* υποστηρίζει ότι η ίδια η έννοια του οργανωμένου μηχανισμού είναι ασαφής⁴⁵. Αναμφισβήτητα ο *Roxin* δεν απαριθμεί τις δομές, οι οποίες εννοιολογικά καταφάσκονται ως οργανωμένοι μηχανισμοί. Εντούτοις, μία οριστή έννοια δεν απορρίπτεται άνευ ετέρου ως ασαφής. Στη νομική επιστήμη συναντώνται πολυάριθμες έννοιες, οι οποίες χρήζουν συγκεκριμενοποίησης. Και είναι ακριβώς αυτή η ευελιξία μιας οριστής έννοιας, η οποία της προσδίδει μια ιδιαίτερη δυναμική και έχει επιτρέψει την εφαρμογή της υπό συζήτηση λειτουργίας υπό αυστηρές προϋποθέσεις σε τόσο διαφορετικές περιπτώσεις ποικίλων εννόμων τάξεων.

Ο *Αναγνωστόπουλος* διατείνεται ότι η λειτουργία μέσω οργανωμένων μηχανισμών εξουσίας αμφισβητεί τα θεμέλια του φιλελεύθερου Ποινικού Δικαίου, όπου η έννοια της ελευθερίας συνδέεται αναπόσπαστα με εκείνη της υπευθυνότητας⁴⁶. Η θεωρία του *Roxin* οδηγεί, κατά τον *Αναγνωστόπουλο*, σε ένα ψευδώνυμο «κοινωνικό» Ποινικό Δίκαιο και ενσωματώνει ένα κανονιστικό κριτήριο, το οποίο καθιστά δυνατή την τιμώρηση ενός τρίτου προσώπου για μία πράξη, παρότι ο άμεσος λειτουργός φέρει πλήρη ευθύνη⁴⁷. Εντούτοις, εδώ παραγνωρίζονται οι ιδιαιτερότητες της ευθύνης των συμμετεχόντων. Το επιχείρημα αυτό παραγνωρίζει τις ιδιαιτερότητες της ευθύνης των λειτουργών. Η λειτουργία του άμεσου λειτουργού και η λειτουργία του υποκινητή βασίζονται σε διαφορετικές προϋποθέσεις: η μία στην ιδιόχειρη τέλεση, η άλλη στον έλεγχο του μηχανισμού⁴⁸. Δεν αλληλοαποκλείονται, αλλά αλληλοσυμπληρώνονται, καθώς κάθε μορφή λειτουργίας φέρει ποιοτικώς διαφορετικά χαρακτηριστικά. Οι μαζικές θανατώσεις στα στρατόπεδα εξόντωσης δεν ήταν πράξεις μόνο των ανωνύμων, υπάκουων εκτελεστικών οργάνων. Τόσο ιστορικά, όσο και ποινικά, ήταν και πράξεις των εμπνευστών τους, οι οποίοι συγκρότησαν αυτοματοποιημένους μηχανισμούς, η δομή και αυστηρή ιεραρχία των οποίων εγγυήθηκαν την απρόσκοπτη τέλεση των αδικημάτων. Με άλλα λόγια, τα εκατομμύρια Εβραίων που θανατώθηκαν στα στρατόπεδα εξόντωσης του Άουσβιτς, δεν ήταν θύματα μόνο του «λογιστή του Άουσβιτς» *Oskar Gröning*⁴⁹. Η θανάτωσή τους σχεδιάστηκε και διεξήχθη από

⁴⁵ *Χαραλαμπάκης* (παραπ. 41), σελ. 344.

⁴⁶ *Αναγνωστόπουλος*, Η έμμεση λειτουργία, 2007, σελ. 189 επ· αντίστοιχα και ο *Jakobs* NStZ 1995, 26· *Herzberg* (παραπ. 26), σελ. 47 επ.

⁴⁷ *Roxin* (παραπ. 3), σελ. 740.

⁴⁸ *Roxin*, AT II, § 25 παρ. 107.

⁴⁹ JR 2017, 83 επ. με σχολιασμό *Roxin*· μετάφραση της απόφασης και του σχολιασμού σε ΠοινΔικ 2017, 1096 επ· επί της προβληματικής του δογματικού χαρακτηρισμού της συμμετοχής σε μαζικές ανθρωποκτονίες σε στρατόπεδα συγκέντρωσης, βλ. *Weißer* GA 2019, 244 επ.

τον Χίτλερ. Η ένσταση θα ήταν βάσιμη, εάν ο Roxin κατέφευγε σε μια υποκειμενική θεωρία περί αυτουργίας και απέκλειε συνεκδοχικά την ποινική ευθύνη του άμεσου αυτουργού. Ενστάσεις έχουν εκφραστεί από τον Αναγνωστόπουλο και ως προς τον όρο της ανταλλαξιμότητας του άμεσου αυτουργού⁵⁰. Η εν λόγω προϋπόθεση επικρίνεται, διότι εισάγει στη νομική αξιολόγηση της αυτουργίας μία αμιγή υπόθεση. Ωστόσο αυτή η ένσταση παραγνωρίζει τη σχεδόν αυτοματοποιημένη συγκρότηση και λειτουργία του μηχανισμού, στον οποίο η ανώνυμη μονάδα υποτάσσεται σαν γρανάζι στην αδιαμφισβήτητη κυριαρχία του υποκινητή. Η τέλεση του αδικήματος είναι – σε αντίθεση με την ηθική αυτουργία – βέβαιη. Διότι εν προκειμένω αξιώνεται από το ανώνυμο εκτελεστικό όργανο να πραγματοποιήσει ένα σχέδιο μέχρι την τελευταία λεπτομέρεια, δίπλα σε μία «λίστα αναμονής» πολυάριθμων οργάνων, τα οποία είναι πρόθυμα να ενεργοποιηθούν, σε περίπτωση που ένα όργανο κωλύεται κατά την τέλεση. Και εδώ διαφοροποιείται η έμμεση αυτουργία μέσω οργανωμένων μηχανισμών εξουσίας από την ηθική αυτουργία: στη δεύτερη περίπτωση η τέλεση του αδικήματος είναι μία απλή προσδοκία. Στην περίπτωση του μηχανισμού εξουσίας πρόκειται για ένα προσεκτικά ενορχηστρωμένο σύνολο με «ετοιμοπόλεμα» μέλη, τα οποία εγγυώνται στον υποκινητή ότι το σχέδιό του θα πραγματοποιηθεί αδιατάρακτα. Ως ένα ακόμη παράδοξο της αυτουργίας μέσω οργανωμένων μηχανισμών εξουσίας αναφέρει ο Αναγνωστόπουλος ότι οδηγεί σε μια ατέρμονα αυτουργική αλυσίδα⁵¹. Διότι βάσει αυτής της θεωρίας, συνεχίζει, εξομοιώνονται όλοι οι ενδιάμεσοι φορείς της εγκληματικής απόφασης προς τα άνω, παρά τον περιορισμένο έλεγχο που ασκούν στο μηχανισμό⁵². Αυτό έχει ως αποτέλεσμα, οι αυτουργοί της ίδιας πράξης να είναι εκατοντάδες ή και χιλιάδες. Η άποψη αυτή παραγνωρίζει τη σημαίνουσα λειτουργία των άλλων στοιχείων της θεωρίας, ιδίως της άσκησης εξουσίας επί ανταλλάξιμων, ιεραρχικά κατώτερων οργάνων του μηχανισμού. Η κατασκευή δεν επιχειρεί δηλαδή να θεμελιώσει την ποινική ευθύνη του ενός ηγέτη, αλλά του αυτουργού, ο οποίος δεν επιθυμεί «να λερώσει τα χέρια του» και καταφεύγει σε πρόθυμα όργανα, τα οποία πραγματοποιούν το σχέδιό του. Εξ αυτού προκύπτει ότι η θέση του υποκινητή στο μηχανισμό – είτε στην κορυφή του μηχανισμού, είτε στη μεσαία ιεραρχία – είναι δευτερεύουσα. Διότι, όπως εύστοχα επισημαίνεται στην απόφαση Fujimori, υπέχει ευθύνη ως έμμεσος αυτουργός

⁵⁰ Αναγνωστόπουλος (παραπ. 46), σελ. 190· Herzberg ZIS 2009, 579.

⁵¹ Αναγνωστόπουλος (παραπ. 46), σελ. 191.

⁵² Ambos σε: FS-Roxin, 2011, σελ. 850.

κάθε πρόσωπο, «που βρίσκεται σε προνομιακή θέση και έχει την δυνατότητα εντολής, αφού οι διαταγές του επιτρέπουν να παραμένει ενεργή η εγκληματική δομή»⁵³.

Ως κατάλληλη λύση αντί του οργανωμένου μηχανισμού εξουσίας προκρίνει ο *Αναγνωστόπουλος* την προσταγή⁵⁴. Η πρόταση αυτή εντούτοις δεν είναι πειστική: η προσταγή (21 ΠΚ) αποτελεί λόγο άρσης του αδίκου στο ελληνικό ποινικό δίκαιο⁵⁵. Αντίθετα, η θεωρία της αυτοουργίας μέσω οργανωμένων μηχανισμών εξουσίας περιγράφει την αυτοργία του υποκινητή, παρά την πλήρη ποινική ευθύνη του άμεσου αυτοουργού. Περαιτέρω, η λύση του *Αναγνωστόπουλου* δεν βρίσκει εφαρμογή σε μη κρατικές δομές εξουσίας, οι οποίες αποτελούν «κράτος εν κράτει».

Συμπέρασμα: Λαμβάνοντας υπόψιν τόσο τις θετικές φωνές, όσο και την αντεπιχειρηματολογία έναντι των επικριτικών συγγραφέων, είναι δυνατόν να συναχθεί το συμπέρασμα ότι η αυτοργία μέσω οργανωμένων μηχανισμών εξουσίας διεκδικεί επάξια μία θέση στην ελληνική ποινική δογματική.

II. Η οργανωμένη κυριαρχία της Χρυσής Αυγής

Παρότι η δίκη της Χρυσής Αυγής δεν βρίσκεται στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος των ευρωπαϊκών ΜΜΕ, είναι από ιστορική σκοπιά μοναδική, ακόμη και για τα ευρωπαϊκά δεδομένα⁵⁶. Είναι η πρώτη φορά από τη Δίκη της Νυρεμβέργης που διεξάγεται ποινική δίκη αυτών των διαστάσεων κατά μιας εθνικοσοσιαλιστικής οργάνωσης, η οποία αποτελεί την τρίτη μεγαλύτερη κοινοβουλευτική δύναμη. Κατηγορούμενοι είναι ο αρχηγός του κόμματος Νικόλαος Μιχαολιάκος και άλλα 68 κομματικά μέλη. Μεταξύ των κατηγοριών ανήκουν η διεύθυνση εγκληματικής οργάνωσης και συμμετοχή σε αυτήν, ανθρωποκτονίες και επιθέσεις κατά μεταναστών και συνδικαλιστών. Στο επόμενο βήμα μελετάται η ποινική ευθύνη των υποκινητών και των εκτελεστικών οργάνων της ακροδεξιάς Χρυσής Αυγής βάσει της προαναφερθείσης θεωρίας της αυτοουργίας μέσω οργανωμένων μηχανισμών εξουσίας.

⁵³ Corte Suprema de Justicia de la Republica del Peru ZIS 2009, 637.

⁵⁴ *Αναγνωστόπουλος* (παραπ. 46), σελ. 193· του ιδίου ΠοινΧρ ΙΔ, 276.

⁵⁵ Την προβληματική στο γερμανικό ποινικό δίκαιο αναλύει ο *Roxin*, *Strafrecht AT I*, 4^η έκδ. 2006, § 17 παρ. 15 επ.

⁵⁶ Συνέντευξη του συνηγόρου της πολιτικής αγωγής Αθανασίου Καμπαγιάννη στον Markus Bernath στην εφημερίδα *Der Standard*, 10^η Μαΐου 2017.

A. Εξουσία εντολής εντός ενός ιεραρχικώς δομημένου μηχανισμού εξουσίας

Ως πρώτο κριτήριο εξετάζεται, εάν καταφάσκειται οργανωμένος μηχανισμός εξουσίας, εντός του οποίου οι υποκινητές ασκούν την εξουσία εντολής. Στο επίκεντρο της μελέτης μας βρίσκεται το φερόμενο ως εγκληματική οργάνωση (και έως πρόσφατα εκπροσωπούμενο στο Ελληνικό Κοινοβούλιο) πολιτικό κόμμα της Χρυσής Αυγής. Ερωτάται καταρχάς, εάν το υπό συζήτηση κόμμα αποτελεί οργάνωση με ιεραρχική δομή, η οποία συγκροτείται βάσει εντολών και πειθαρχίας.

1. Η σύσταση της οργάνωσης

Η Χρυσή Αυγή ιδρύθηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1980 ως ολιγάριθμη ομάδα εθνικοσοσιαλιστικής επιμόρφωσης⁵⁷. Στη συνέχεια, η ομάδα μετεξελίχθηκε σε πολιτικό σχηματισμό κατά τα πρότυπα του Γερμανικού Εθνικοσοσιαλιστικού Κόμματος, με επικεφαλής το Νικόλαο Μιχαολιάκο⁵⁸. Το ιδεολογικό υπόβαθρο του κόμματος, όπως προκύπτει από τη χρήση εθνικοσοσιαλιστικών συμβόλων, συνθημάτων ή από τον εγκωμιασμό του Χίτλερ, είναι ως φρονηματικό στοιχείο ποινικώς αδιάφορο⁵⁹. Εντούτοις διαγράφει μια ακριβή εικόνα της ομάδας και επεξηγεί τη σκληρή κομματική πειθαρχία, τη σχεδόν μεταφυσική λατρεία του αρχηγού και την επιβολή της ιδεολογίας περί φυλετικής καθαρότητας μέσω μιας οργανωμένης, ιεραρχικώς δομημένης εγκληματικής δράσης⁶⁰. Το επίσημο καταστατικό του κόμματος που κατετέθη στην Εισαγγελία του Αρείου Πάγου το 2012 ορίζει τα όργανα του κόμματος και προβλέπει τη δέσμευση των κατώτερων οργάνων από τις αποφάσεις των ιεραρχικά ανώτερων. Στο δεύτερο, ανεπίσημο καταστατικό, που κατατέθηκε κατά την προδικασία, γίνεται λόγος για την «αρχή του Αρχηγού» (Führerprinzip)⁶¹. Ο Αρχηγός είναι «ο ανώτατος ηγέτης της Χρυσής Αυγής»⁶². Σε αυτό το δακτυλογραφημένο καταστατικό διαγράφεται μια προσωποπαγής δομή της οργάνωσης, η

⁵⁷ Βλ. το πόρισμα του αντεισαγγελέα του ΑΠ Χαράλαμπου Βουρλιώτη της 28^{ης} Σεπτεμβρίου 2013, σελ. 3· Βούλευμα του Συμβουλίου Εφετών 215/2015, φύλλο 45.

⁵⁸ Εισαγγελική πρόταση, σελ. 26· Βούλευμα του Συμβουλίου Εφετών 215/2015, φύλλο 45.

⁵⁹ Βούλευμα του Συμβουλίου Εφετών 215/2015, φύλλο 46.

⁶⁰ Ομοίως και ο δημοσιογράφος Δημήτριος Ψαρράς στη μαρτυρική κατάθεση της 2ας Οκτωβρίου 2017 (185^η δικάσιμος)· Βούλευμα Συμβουλίου Εφετών 215/2015, φύλλο 46.

⁶¹ Βλ. και τις μαρτυρικές καταθέσεις της 16^{ης} Δεκεμβρίου 2016 (110^η δικάσιμος) και της 2ας Οκτωβρίου 2017 (185^η δικάσιμος), καθώς και το πόρισμα του αντεισαγγελέα του Αρείου Πάγου Χαράλαμπου Βουρλιώτη της 28^{ης} Σεπτεμβρίου 2013, σελ. 4· Βούλευμα Συμβουλίου Εφετών 215/2015, φύλλο 47.

⁶² Εισαγγελική πρόταση, σελ. 27· Βούλευμα 215/2015, φύλλο 47.

οποία αποστασιοποιείται από την επίσημη ιεραρχία, όπως η τελευταία περιγράφεται στο επίσημο καταστατικό.

2. Η αυστηρή ιεραρχία ως εγγενής ιδιότητα

α) Η κορυφή της οργάνωσης – Η «αρχή του αρχηγού»

Θεμελιώδες χαρακτηριστικό της Χρυσής Αυγής ήταν η ιεραρχική δομή της⁶³ με τον Αρχηγό της ως επικεφαλής και απόλυτο κυρίαρχο. Από τη δικογραφία προκύπτει ο στρατιωτικός χαρακτήρας της ιεραρχικής δομής της⁶⁴. Ως Ανώτατος Ηγέτης έχει την απόλυτη ευθύνη των τελικών αποφάσεων. Οι σχετικές δηλώσεις των στελεχών καταδεικνύουν την απόλυτη, απεριόριστη και αδιαμφισβήτητη κυριαρχία του. Ο βουλευτής του κόμματος και κατηγορούμενος Ευστάθιος Μπούκουρας δήλωσε ότι «δεν έχουμε Πρόεδρο. Έχουμε Αρχηγό, τον ακολουθούμε πιστά, σαν γνήσιοι στρατιώτες και δεν κάνουμε πίσω σε ό,τι και να μας πει. Ακολουθούμε πιστά σε ό,τι μας διατάσσει και εκτελούμε»⁶⁵. Σε ηλεκτρονικό έγγραφο της Ουρανίας Μιχαλολιάκου διαβάζουμε: «Ευελπιστούμε να μπορέσουμε να κάνουμε μια μέρα το Ελληνικό Κράτος λειτουργικό, όπως είναι η Χρυσή Αυγή, όπου η θέληση του Αρχηγού επιβάλλεται και εφαρμόζεται άμεσα, χωρίς παρεκκλίσεις και χωρίς ενδοιασμούς»⁶⁶. Επίσης χαρακτηριστική είναι η εγκύκλιος του κατηγορουμένου βουλευτή Χρήστου Παππά, στην οποία αναφέρονται τα εξής: «θα πρέπει να λειτουργήσουμε με τα όργανα του κινήματος, σαν ένας πολιτικός απελευθερωτικός στρατός του Εθνικισμού και να εφαρμόσουμε πιστά την πάγια αρχή του στρατιωτικού δόγματος που λέγεται *απαρέγκλιτη πίστη και υπακοή στην Ιεραρχία. Ζήτω η Νίκη. Ζήτω ο Αρχηγός*»⁶⁷.

Η κάθετη ιεραρχία της οργάνωσης περιγράφεται ρητά στο πόρισμα των ανακριτριών Κλάπα και Δημητροπούλου⁶⁸: «Η οργάνωση της Χρυσής Αυγής φέρεται να διαθέτει κάθετη ιεραρχική δομή, με βάση την οποία λειτουργεί, επί σειρά ετών, με κατανομή καθηκόντων και αρμοδιοτήτων, που αφορούν στη διάδοση και κατήχηση των θέσεων της, την εκπαίδευση των μελών της και την οργάνωση των δράσεών της». Η δομή της οργάνωσης δεν επιτρέπει απόκλιση από την κομματική γραμμή⁶⁹. Για την «αρχή του αρχηγού» γίνεται

⁶³ Εισαγγελική πρόταση, σελ. 27· Βούλευμα 215/2015, φύλλο 47.

⁶⁴ Εισαγγελική πρόταση, σελ. 30· Βούλευμα 215/2015, φύλλο 50.

⁶⁵ Εισαγγελική πρόταση, σελ. 30· Βούλευμα 215/2015, φύλλο 50.

⁶⁶ Εισαγγελική πρόταση, σελ. 30· Βούλευμα 215/2015, φύλλο 51.

⁶⁷ Βούλευμα 215/2015, φύλλο 51.

⁶⁸ Πόρισμα της 19^{ης} Φεβρουαρίου 2014, αρ. πρωτοκόλλου 305, σελ. 16.

⁶⁹ Πόρισμα, σελ. 17.

ρητώς λόγος σε μαρτυρικές καταθέσεις της κύριας διαδικασίας: «Δεν γίνεται τίποτα χωρίς την έγκριση του αρχηγού (...) οι ίδιοι το λένε, αν δεν πάρουν την έγκριση του αρχηγού δεν γίνεται (...) Ο συντονισμός φτάνει μέχρι τον Μιχαλολιάκο. Είναι η δομή της οργάνωσης (...)»⁷⁰.

Περαιτέρω, σε ένορκη κατάθεση μάρτυρα διαβάζουμε τα εξής: «Στη Χρυσή Αυγή η πίστη στον Αρχηγό εκφεύγει του προσώπου του, αναγόμενη σε ένα επίπεδο μεταφυσικής. Πρόκειται για τη λατρεία στον ίδιο το θεσμό του Αρχηγού και επί της ουσίας για την εκδήλωση της απόφασης του προσώπου να θέσει όλη του την ύπαρξη υπό τις εντολές του, τόσο του ίδιου όσο και των προσώπων που αυτός καθορίζει. Για παράδειγμα, η παράβαση εντολής του ιεραρχικώς ανωτέρου τιμωρείται γι' αυτόν ακριβώς το λόγο, δηλαδή όχι γιατί παρέβη την εντολή του συγκεκριμένου προσώπου, αλλά γιατί παρέβη την εντολή του προσώπου που ο αρχηγός τοποθέτησε στη θέση του εντολέα. Έχει πλήρη εποπτεία, υπό την έννοια ότι οι άνθρωποι που έχουν την εξουσία να οργανώσουν το οτιδήποτε, είναι άνθρωποι απολύτως πιστοί στον Αρχηγό και δεν διανοούνταν να κάνουν κάτι πέρα από τις εντολές του Αρχηγού. Μάλιστα όχι λόγω του φόβου για τυχόν συνέπειες, αλλά λόγω της απόλυτης πίστης τους»⁷¹.

β) Οι εντολές της μεσαίας ιεραρχίας

Στην ιεραρχική δομή ακολουθούσαν μετά τον Αρχηγό οι βουλευτές του κόμματος, οι οποίοι είχαν οριστεί και «περιφερειάρχες» και συντόνιζαν τις δράσεις στις περιφέρειες. Έπονταν οι υπεύθυνοι κάθε Τοπικής Οργάνωσης, επονομαζόμενοι και «Πυρηνάρχες»⁷². Η ιεραρχία εντός της δομής ήταν κάθετη και απαρέγκλιτη. Ο πυρηνάρχης αναφερόταν απ' ευθείας στον τοπικό βουλευτή και αυτός με τη σειρά του στην ανώτατη ηγεσία της εγκληματικής οργάνωσης, από την οποία ελάμβανε την εντολή ή την έγκριση για την εκδήλωση οποιασδήποτε αξιοποιήσιμης δράσεως ή την τέλεση οποιουδήποτε εγκλήματος⁷³. Η εγκληματική δράση του κόμματος – επιθέσεις σε αλλοδαπούς, αντιφρονούντες και ιδεολογικούς αντιπάλους προς το σκοπό της διάδοσης και επιβολής των πολιτικών ιδεών και θεωριών της δια της βίας – «εκδηλωνόταν μέσω των Τοπικών Οργανώσεων της και πάντοτε υπό την καθοδήγηση ανωτέρου στην ιεραρχία στελέχους της, με βάση οργανωμένο

⁷⁰ Μαρτυρική κατάθεση του Νικολάου Ζύμαρη (16^{ης} Δεκεμβρίου 2016), ενός εκ των μελών του ΠΑΜΕ, στα οποία επιτέθηκαν τάγματα εφόδου.

⁷¹ Εισαγγελική πρόταση, σελ. 31· Βούλευμα 215/2015, φύλλο 51-52.

⁷² Εισαγγελική πρόταση, σελ. 27· Βούλευμα 215/2015, φύλλο 47.

⁷³ Εισαγγελική πρόταση, σελ. 27· Βούλευμα 215/2015, φύλλο 47.

σχέδιο, το οποίο εκτελούσαν τα μέλη των ομάδων κρούσεως, επονομαζόμενα και Τάγματα Εφόδου⁷⁴. Αυτά λειτουργούσαν υπό την αιγίδα των κατά τόπους Τοπικών Οργανώσεων και τα μέλη τους είχαν ιδιαίτερα σωματικά προσόντα και κατάλληλη σωματική εκπαίδευση, προσομοιάζουσα με εκείνη των ανδρών των επίλεκτων Ειδικών Μονάδων των Ενόπλων Δυνάμεων της Χώρας, δρούσαν δε οργανωμένα και συντεταγμένα, τηρώντας πιστά τις σχετικές εντολές και οδηγίες του εκάστοτε επικεφαλής της επιχείρησης-επίθεσης, ο οποίος ήταν ακόμη και Βουλευτής και εφαρμόζοντας επακριβώς το σχέδιο δράσεως, το οποίο είχε καταρτιστεί σε κάθε περίπτωση ξεχωριστά».

γ) Τα μέλη της κατώτερης ιεραρχίας

Στις κατώτερες βαθμίδες της ιεραρχίας βρίσκονταν οι υποστηρικτές – κατ'ουσίαν μέλη – του κόμματος, οι οποίοι κατέβαλλαν εισφορές, είχαν την υποχρέωση να παρουσιάζονται στα γραφεία και να συμμετέχουν στις οργανωμένες δράσεις του κόμματος. Οι νεώτεροι και πιο ρωμαλέοι συμμετείχαν και στην «ασφάλεια» της αντίστοιχης Τοπικής Οργάνωσης και στα αντίστοιχα «Τάγματα Εφόδου»⁷⁵.

3. Υπακοή και πειθαρχία ως προϋπόθεση της αποτελεσματικότητας του μηχανισμού

Ζωτικής σημασίας ήταν η αυστηρή και απόλυτη πειθαρχία και η άνευ αντιρρήσεως υπακοή όλων ανεξαιρέτως στις εντολές του Αρχηγού και των ιεραρχικά ανωτέρων. Οι δηλώσεις των κατηγορουμένων, οι οποίες συμπεριλαμβάνονται στην πρόταση του εισαγγελέα Εφετών (νυν αντεισαγγελέα ΑΠ) Ντογιάκου και στο παραπεμπτικό βούλευμα 215/2015, δεν αφήνουν περιθώριο αμφισβήτησης: «Είμαστε στρατιώτες, είμαστε πειθαρχημένοι, είμαστε Χρυσαιγίτες. Είστε σαν στρατός πειθαρχημένος. Να ευχαριστήσω τα παιδιά με τις μαύρες μπλούζες» (Νικόλαος Μιχαλολιάκος, 17^η Ιουνίου 2012)⁷⁶.

«Η ηγεσία έχει μία απαίτηση από όλους σας. Να υπακούτε πιστά στις εντολές των ανωτέρων σας. Στα στελέχη, στα όργανα του κινήματός μας. Χρειάζεται απόλυτη πειθαρχία και τάξη. Τα στελέχη γνωρίζουν τί γίνεται, να μην έχετε πολλές απορίες για κάποιο τρόπο αντιμετώπισης θεμάτων. Για όλα υπάρχει λόγος και αιτία. Να υπακούτε πιστά στις εντολές των ανωτέρων σας» (Ηλίας Παναγιώταρος, 31^η Οκτωβρίου 2012).

⁷⁴ Εισαγγελική πρόταση, σελ. 27.

⁷⁵ Βούλευμα 215/2015, φύλλο 50.

⁷⁶ Εισαγγελική πρόταση, σελ. 32· Βούλευμα 215/2015, φύλλο 53.

«... αν ακολουθείτε πιστά τις γραμμές που σας δίνονται, αν εκτελείτε τις εντολές και αν είστε πειθαρχημένοι, μη σας νοιάζει τίποτα. Για τα υπόλοιπα κανονίζουμε εμείς. Να είστε σίγουροι γι' αυτό το πράγμα» (Ιωάννης Λαγός)⁷⁷.

Συνάγεται συνεπώς το συμπέρασμα ότι η πιστή εφαρμογή των εντολών είναι απόρροια της λατρείας στο πρόσωπο του Αρχηγού, ακόμη και όταν οι εντολές δεν προέρχονται απευθείας από αυτόν, διότι τα ιεραρχικώς μεσαία στελέχη, τα οποία ασκούν εξουσία εντολής, «τη δεδομένη στιγμή αντικαθιστούν στην ουσία τον ίδιο τον Αρχηγό, αποτελώντας τα εκτελεστικά του όργανα»⁷⁸.

4. Εκτελεστικά όργανα: τα Τάγματα Εφόδου

Θεμελιώδες στοιχείο του υπό συζήτηση μηχανισμού είναι η επιχειρησιακή δράση του. Αυτή υλοποιείτο από επίλεκτες ομάδες στελεχών, μελών και υποστηρικτών, οι οποίες ήταν εκπαιδευμένες υπό σκληρές συνθήκες⁷⁹. Αυτές οι ομάδες κινούνταν και ενεργούσαν απολύτως συντεταγμένα ως παραστρατιωτικές ομάδες, με στρατιωτικά παραγγέλματα και στρατιωτικό βηματισμό⁸⁰. Έφεραν ομοιόμορφη ενδυμασία και οπλισμό, όπως κοντάρια, ρόπαλα, σιδερολοστούς και μαχαίρια, με σκοπό να προκαλούν φόβο στα «αντίπαλα» στρατόπεδα. Επικεφαλής κατά τη διάρκεια των επιθέσεων ήταν άτομα με υψηλή ιεραρχική θέση, όπως βουλευτές και πυρηνάρχες, συνεπικουρούμενα και από άλλα επίλεκτα μέλη των Τοπικών Οργανώσεων. Οι επιθέσεις τους είχαν βίαιο χαρακτήρα, βαρύτατες συνέπειες για τη ζωή και τη σωματική ακεραιότητα των θυμάτων. Ο τρόπος τέλεσης των πράξεων υποδεικνύει έναν μηχανισμό με αυστηρή ιεραρχική δομή και ενδεδειγμένη προπαρασκευή των ποινικών αδικημάτων. Κάθε ένα από αυτά τα μέλη είχε προκαθορισμένο ρόλο, ήταν εκπαιδευμένο, ενεργούσαν δε όλα από κοινού εντός αυστηρά καθορισμένου χρονικού πλαισίου δράσης, κατά τρόπο αστραπιαίο και με συγκεκριμένο σκοπό. Η δράση τους άρχιζε και τελείωνε με συγκεκριμένο παράγγελμα του επικεφαλής του Τάγματος Εφόδου. Η προκαθορισμένη επίθεση ήταν στις περισσότερες περιπτώσεις γνωστή στον περιφερειάρχη του κόμματος καθώς και στον ηγετικό πυρήνα. Σε αυτήν την κατηγορία υπάγονται οι επιθέσεις στους συνδικαλιστές του ΠΑΜΕ στο Πέραμα, στην οικία των Αιγυπτίων αλιεργατών επίσης στο Πέραμα, στους κοινωνικούς χώρους «Αντίπνοια» και «Συνεργείο»,

⁷⁷ Εισαγγελική πρόταση, σελ. 32· Βούλευμα 215/2015, φύλλο 54.

⁷⁸ Εισαγγελική πρόταση, σελ. 34· Βούλευμα 215/2015, φύλλο 55-56.

⁷⁹ Πόρισμα του Αντεισαγγελέα ΑΠ Βουρλιώτη της 28^{ης} Σεπτεμβρίου 2013, σελ. 4.

⁸⁰ Εισαγγελική πρόταση, σελ. 42· Βούλευμα 215/2015, φύλλο 65-66.

το πογκρόμ του 2011, η επίθεση και η απόπειρα εμπρησμού στο χώρο προσευχής Μουσουλμάνων στο κέντρο της Αθήνας και η επίθεση σε βάρος Πακιστανών εργατών στην Ιεράπετρα Κρήτης. Σε άλλες περιπτώσεις, όπως στην ανθρωποκτονία του μουσικού Παύλου Φύσσα, τα Τάγματα Ασφαλείας ενεργοποιούνταν αυθόρμητα, εν συνεχεία όμως επικοινωνούσαν με υψηλόβαθμα στελέχη, όπως προκύπτει από το υλικό της δικογραφίας, προκειμένου να εγκρίνουν την επιχείρηση⁸¹.

5. Modus Operandi των Ταγμάτων Εφόδου

Οι κατά στρατιωτική σύλληψη διεξαχθείσες επιθέσεις σε αλλοδαπούς και Έλληνες ήταν προσχεδιασμένες. Η εντολή για ενεργοποίηση προς τα Τάγματα Εφόδου διαμοιραζόταν μέσω SMS, στο τέλος του οποίου υπήρχε η υπόδειξη «διαγράψτε αυτό το μήνυμα»⁸². Η εντολή προς δράση ήταν αποτέλεσμα διαβουλεύσεων στον κλειστό πυρήνα της οργάνωσης⁸³. Ο κλειστός πυρήνας αποτελείτο από ανώτατα στελέχη του κόμματος, τα οποία συζητούσαν την τοποθεσία, τους στόχους και τα εκτελεστικά όργανα της επίθεσης. Τα μέλη του κλειστού πυρήνα έδιναν λόγο μόνο στο βουλευτή της περιοχής, ο οποίος ελάμβανε την τελική απόφαση και έδινε τη σχετική εντολή. Η εντολή διαβιβαζόταν ιεραρχικά από τον αρχηγό στον υπαρχηγό και στη συνέχεια στους υπόλοιπους κατώτερους στην ιεραρχία μέχρι την τελική υλοποίησή της, εν είδει ντόμινο⁸⁴, όπως υπαγορεύει η δομή του μηχανισμού. Αποτέλεσμα αυτού του «ντόμινο» ήταν η σίγουρη, αυτοματοποιημένη εκτέλεση της εντολής. Όπως επισημαίνεται από μάρτυρα, «πρέπει να αποδείξεις ότι είσαι τυφλά πιστός στο κίνημα, στον αρχηγό και στις αρχές του εθνικοσοσιαλισμού [...] Η πειθαρχία είναι το παν και το μόνο που χρειάζεται για τη λειτουργία της ΧΑ. [...] Επίσης γίνονταν συνεχώς επιθέσεις κατά αλλοδαπών με γενική κεντρική εντολή. Αυτό σημαίνει ότι πολλές φορές δεν δινόταν συγκεκριμένη εντολή επίθεσης, αλλά και αν ακόμα γινόταν μία

⁸¹ Εισαγγελική πρόταση, σελ. 116 επ· Βούλευμα 215/2015, φύλλο 87 επ. Ο υπαρχηγός της Χρυσής Αυγής Ιωάννης Λαγός ήταν ο υποκινητής κάθε επιχείρησης των Ταγμάτων Εφόδου στη Νίκαια και στον Πειραιά και ενέκρινε κάθε επιχείρηση των μελών, όπως συνάγεται από το σχετικό αποδεικτικό υλικό. Από την παρακολούθηση των τηλεφωνικών συνδιαλέξεων των ανώτερων στελεχών στη Νίκαια και στον Πειραιά προέκυψε περαιτέρω ότι σημείο αναφοράς μετά την ανθρωποκτονία του Φύσσα ήταν ο «κύριος Γιάννης» (Ιωάννης Λαγός) (241^ο δικάσιμος, 16^η Απριλίου 2018).

⁸² Βούλευμα 215/2015, φύλλο 77.

⁸³ Εισαγγελική πρόταση, σελ. 51· Βούλευμα 215/2015, φύλλο 77.

⁸⁴ Εισαγγελική πρόταση, σελ. 53· Βούλευμα 215/2015, φύλλο 77.

τέτοια επίθεση με πρωτοβουλία κάποιου στελέχους, αυτή δεν αποδοκιμαζόταν, αλλά επικροτείτο και καλυπτόταν από τη γενική εντολή»⁸⁵.

6. Εξουσία εντολής σε επιμέρους περιπτώσεις

Η πρώτη προϋπόθεση της εξουσίας εντολής εντός μίας οργάνωσης διαγράφεται με μεγαλύτερη ενάργεια, εάν μελετήσει κανείς τις επιμέρους επιθέσεις της Χρυσής Αυγής, όπως περιγράφονται στο αποδεικτικό υλικό. Χαρακτηριστικό παράδειγμα για τη διαμόρφωση, το διαμοιρασμό και την με αυστηρή πειθαρχία εφαρμογή της εντολής είναι η επίθεση κατά συνδικαλιστών του ΠΑΜΕ της 12^{ης} Σεπτεμβρίου 2013 στο Πέραμα. Όπως σημειώνεται στην εισαγγελική πρόταση, η εν λόγω επίθεση έλαβε χώρα με την έγκριση και τη σύμφωνη γνώμη του κατηγορουμένου Ιωάννη Λαγού⁸⁶, ο οποίος ασκούσε εξουσία εντολής επί όλων των Τοπικών Οργανώσεων της περιοχής και είχε προαναγγείλει δημοσίως την επίθεση σε συγκέντρωση εργαζομένων σε χώρο της Ναυπηγοεπισκευαστικής Ζώνης του Περάματος. Από τα μηνύματα που απέστειλε το βράδυ της επίθεσης προκύπτει ότι έλεγχε και κατηύθυνε τη δράση των τοπικών Ταγμάτων Εφόδου. Ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα είναι η περιγραφή της επίθεσης κατά των μελών του ΠΑΜΕ, μέσω της οποίας πραγματοποιήθηκε η εντολή με θρησκευτική ευλάβεια. Τα μέλη των Ταγμάτων Εφόδου κατέφθασαν οργανωμένα, έκλεισαν την κυκλοφορία και εγκλώβισαν τα θύματα της επίθεσης, η οποία ξεκίνησε με το παράγγελμα του αρχηγού. Η επίθεση έληξε επίσης κατόπιν παραγγέλματος από τον κατηγορούμενο αρχηγό της Τοπικής Οργάνωσης. Τότε, όλα τα άτομα που συμμετείχαν στην επίθεση, υπακούοντας απόλυτα στην εν λόγω εντολή, εξαφανίστηκαν μέσα σε λίγα δευτερόλεπτα⁸⁷.

Αντίστοιχη ιεραρχική σύλληψη και εκτέλεση εντολής διαπιστώνεται στην επίθεση κατά των Αιγυπτίων αλιεργατών της 12^{ης} Ιουνίου 2012 στο Πέραμα. Σε δημόσια εκδήλωση σε καφετέρια του Περάματος είχε δηλώσει ο τοπικός βουλευτής, λίγες ώρες πριν την επίθεση, ότι οι Αιγύπτιοι αλιεργάτες «θα δίνουν λογαριασμό στη Χρυσή Αυγή»⁸⁸. Μερικές ώρες μετά από αυτήν την προαναγγελία, ένα Τάγμα Εφόδου αποτελούμενο από τουλάχιστον 20 άτομα διεξήγαγε μια πλήρως οργανωμένη επίθεση, κατά την οποία τέσσερις Αιγύπτιοι αλιεργάτες υπέστησαν σοβαρές σωματικές και περιουσιακές βλάβες. Δεν υπάρχει συνεπώς αμφιβολία

⁸⁵ Εισαγγελική πρόταση, σελ. 53-54· Βούλευμα 215/2015, φύλλο 81.

⁸⁶ Εισαγγελική πρόταση, σελ. 72· Βούλευμα 215/2015, φύλλο 103.

⁸⁷ Εισαγγελική πρόταση, σελ. 69· Βούλευμα 215/2015, φύλλο 99.

⁸⁸ Βούλευμα 215/2015, φύλλο 109.

ότι η επίθεση διεξήχθη από το μηχανισμό της Χρυσής Αυγής, με τα Τάγματα Εφόδου και μέλη των Τοπικών Οργανώσεων ως εκτελεστικά όργανα⁸⁹.

Αντίστοιχα προανήγγειλε ο πυρηνάρχης Νικαίας Γεώργιος Πατέλης τα πογκρόμ κατά μεταναστών το καλοκαίρι 2012: «Ό,τι κινείται, σφάζεται. [...] Τη γραμμή περιμένω να την πάρουμε. [...] Η Χρυσή Αυγή πλέον έχει μπει στη ζωή μας, οτιδήποτε μας λένε πρέπει να το κάνουμε.»⁹⁰

Αντίστοιχη μεθοδολογία σημειώνεται και σε άλλες επιθέσεις που περιγράφονται στο αποδεικτικό υλικό, όπως παραδείγματος χάριν στους κοινωνικούς χώρους «Αντίπνοια» και «Συνεργείο», σε αλλοδαπούς στην Ιεράπετρα και σε πογκρόμ στο κέντρο της Αθήνας. Αξιοσημείωτο είναι ότι παρατηρείται εκτέλεση της επίθεσης με στρατιωτική πειθαρχία, ακόμη και στις επιθέσεις, για τις οποίες δεν υπήρχε ρητή ειδική εντολή, όπως στην περίπτωση του Shahzad Luqman. Ο Πακιστανός υπήκοος δολοφονήθηκε το ξημέρωμα της 17^{ης} Ιανουαρίου 2013 στα Πετράλωνα από δύο άτομα που επέβαιναν σε μοτοσυκλέτα. Από το αποδεικτικό υλικό που εισφέρθηκε στην κύρια ανάκριση προέκυψε ότι οι άμεσοι αυτουργοί διέπραξαν την ανθρωποκτονία όχι τυχαία, αλλά στο πλαίσιο της εντάξεως και συμμετοχής τους στο μηχανισμό της «Χρυσής Αυγής» ως μέλη των Ταγμάτων Εφόδου. Η απρόκλητη επίθεση στον άγνωστο σε αυτούς αλλοδαπό, ο οποίος βρέθηκε τυχαία στο δρόμο τους, τελέστηκε αποκλειστικά και μόνο από φυλετικό μίσος. Όπως ωστόσο διαπιστώνεται από το αποδεικτικό υλικό και αξιολογείται στην εισαγγελική πρόταση⁹¹, οι άμεσοι αυτουργοί ενήργησαν στο πλαίσιο του οργανωμένου μηχανισμού της Χρυσής Αυγής, προς το σκοπό της βίαιης επιβολής των εθνικοσοσιαλιστικών αρχών της οργάνωσης. Μεταξύ των αρχών αυτών αναφέρεται η πεποίθηση της φυλετικής υπεροχής, η οποία εκφράζεται με οργανωμένες επιθέσεις κατά «υπανθρώπων», όπως τους χαρακτηρίζουν σύμφωνα με την ακροδεξιά ρητορική τους, ακόμη και από το βήμα της Βουλής⁹². Έτσι και στη συγκεκριμένη περίπτωση, εκτέλεσαν την επίθεση συμμορφούμενοι στις επανειλημμένες δημοσίως εκφρασθείσες παροτρύνσεις του Αρχηγού και του ηγετικού πυρήνα της οργάνωσης για επιθέσεις και πογκρόμ κατά μεταναστών. Η ιδιαιτερότητα της υπόθεσης έγκειται στο ότι η υπό συζήτηση ανθρωποκτονία δεν τελέστηκε κατόπιν ρητής εντολής του Αρχηγού, αλλά κατά τρόπο που δεν την αποκόπτει από τον κομματικό

⁸⁹ Εισαγγελική πρόταση, σελ. 78· Βούλευμα 215/2015, φύλλο 110.

⁹⁰ Μαρτυρική κατάθεση της 6^{ης} Οκτωβρίου 2015 (19^η δικάσιμος). Στο YouTube υπάρχει η δήλωση μαγνητοσκοπημένη.

⁹¹ Εισαγγελική πρόταση, σελ. 80· Βούλευμα 215/2015, φύλλο 117-118.

⁹² Εισαγγελική πρόταση, σελ. 37· Βούλευμα 215/2015, φύλλο 119.

μηχανισμό ή τα στελέχη που ελέγχουν και βεβαιώνουν την απρόσκοπτη λειτουργία της οργάνωσης. Οι δύο άμεσοι αυτουργοί, ευρισκόμενοι χαμηλόβαθμα στην ιεραρχία, φόνευσαν τον περαστικό αλλοδαπό, πραγματώνοντας τις αρχές της οργάνωσης και τη γενική εκπεφρασμένη βούληση που συμπυκνώνει την αποστολή του μηχανισμού⁹³. Συνεπώς, παράλληλα με την ποινική ευθύνη των δύο εκτελεστικών οργάνων του Τάγματος Εφόδου, διαπιστώνεται η αυτουργία των ηγετικών στελεχών μέσω του μηχανισμού εξουσίας. Διότι το κόμμα ως μηχανισμός εξουσίας και οι εγκληματικοί στόχοι του δημιούργησαν το γόνιμο έδαφος, επί του οποίου τα ανταλλάξιμα, ετοιμοπόλεμα όργανά του πραγμάτωσαν αυτούς τους στόχους. Επομένως, οι άμεσοι αυτουργοί δεν έπρεπε κατ'ανάγκη να έχουν υποκινηθεί ρητά προς την τέλεση της ανθρωποκτονίας⁹⁴. Μέσω της εντάξεώς τους στο μηχανισμό οικειοποιήθηκαν παράλληλα την «αρχή του Αρχηγού» και τους σκοπούς του μηχανισμού και λειτούργησαν μέσω της δράσης τους ως γρανάζια του μηχανισμού προς το σκοπό της πραγμάτωσης των εντολών της κορυφής της ιεραρχίας. Συνάγεται επομένως ότι το γνωστό σύνθημα του κόμματος, «αίμα, τιμή, Χρυσή Αυγή», δεν παραπέμπει απλώς στο αντίστοιχο εθνικοσοσιαλιστικό σύνθημα, αλλά εκφράζει την ίδια την αποστολή του κόμματος: πρόκειται για μηχανισμό με εγκληματικούς σκοπούς, ο οποίος έχει συσταθεί με σκοπό την πραγμάτωση αυτών των σκοπών, ώστε να εδραιωθεί μέσω αιματηρών συμπλοκών με πολιτικούς αντιπάλους στην ελληνική κοινωνία και στην πολιτική ζωή.

B. Αποδέσμευση από το δίκαιο

1. Το πολιτικό κόμμα της Χρυσής Αυγής ως μη κρατική οργάνωση, αποδεσμευμένη από το δίκαιο

Ως δεύτερη προϋπόθεση για την κατάφαση έμμεσης αυτουργίας των ηγετικών στελεχών της ΧΑ ως δρώντων εντός ενός μηχανισμού εξουσίας, εξετάζεται η αποδέσμευση του μηχανισμού από το δίκαιο. Η καταρχήν κατάφαση προσκρούει σε δύο αντικρουόμενες θέσεις: το αμετάκλητο παραπεμπτικό βούλευμα του Συμβουλίου Εφετών παραπέμπει 69 πρόσωπα – συμπεριλαμβανομένης σύσσωμης της κοινοβουλευτικής ομάδας - με την

⁹³ Εισαγγελική πρόταση, σελ. 84.

⁹⁴ Ομοίως η μαρτυρική κατάθεση της 14^{ης} Σεπτεμβρίου 2017 (179^η δικάσιμος): «Σε κάποιες περιπτώσεις υπήρχαν εντολές, σε άλλες μπορεί να μην υπήρχαν, αλλά το κόμμα, η οργάνωση έθετε το πλαίσιο, δεν έλεγε πηγαίνετε να κάψετε το συγκεκριμένο μαγαζί.»

κατηγορία της διεύθυνσης ή συμμετοχής σε εγκληματική οργάνωση καθώς και την τέλεση βαρύτατων αδικημάτων, όπως ανθρωποκτονιών. Εντούτοις υπενθυμίζεται ότι η φερόμενη ως εγκληματική οργάνωση αποτελεί παράλληλα πολιτικό κόμμα, το οποίο εκπροσωπείται στο Ευρωκοινοβούλιο και μέχρι πρόσφατα στην Ελληνική Βουλή.

Ο ανύποπτος αναγνώστης ενδεχομένως να αναρωτηθεί, πώς εξηγείται η αντίφαση, ένα πολιτικό κόμμα που βαρύνεται με την κατηγορία της εγκληματικής οργάνωσης και ένας αξιολογούμενος αριθμός στελεχών του κατηγορείται για την τέλεση βαρύτατων αδικημάτων, να έχει εγκριθεί από τον Άρειο Πάγο προς συμμετοχή σε εκλογές. Η διαπίστωση αυτή θέτει το επόμενο ερώτημα: ο πολιτικός χαρακτήρας μιας οργάνωσης, η συγκρότησή της δηλαδή ως πολιτικού κόμματος, λειτουργεί ως ένας μανδύας ασυλίας για την περαιτέρω νομική αξιολόγηση της οργάνωσης, μέσω του μηχανισμού του οποίου διαπράττονται αδικήματα; Ή ο χαρακτηρισμός ως πολιτικού κόμματος αφήνει ανεπηρέαστη τη νομική αξιολόγηση της οργάνωσης ως εγκληματικής;

Το ερώτημα αυτό δεν επιδέχεται μονολεκτικής απάντησης. Αντιθέτως, κρίνεται ως γόνιμη μια σύντομη δικαιοσυγκριτική επισκόπηση του νομικού πλαισίου της απαγόρευσης κόμματος. Το άρθρο 21 § 2 του γερμανικού Θεμελιώδους Νόμου προβλέπει τη δυνατότητα απαγόρευσης για πολιτικά κόμματα, τα οποία „έχουν σκοπό, σύμφωνα με τους στόχους τους ή τη συμπεριφορά των υποστηρικτών τους, να διαταράξουν ή να εξαλείψουν τη φιλελεύθερη δημοκρατική θεμελιώδη τάξη ή να διακινδυνεύσουν την υπόσταση της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας“. Πολυσυζητημένη και καίρια είναι η απόφαση⁹⁵ του Γερμανικού Συνταγματικού Ομοσπονδιακού Δικαστηρίου επί της αιτήσεως προς απαγόρευση του Εθνικοσοσιαλιστικού Κόμματος Γερμανίας. Στην εν λόγω απόφαση, το Δικαστήριο έκρινε το NPD εχθρικό προς τη συνταγματική τάξη, ιδιαίτερα ως προς το πολιτικό πρόγραμμά του που αποσκοπεί στην ανατροπή της φιλελεύθερης δημοκρατικής θεμελιώδους τάξης. Στοχεύει, τόνισε, στην αντικατάσταση της παρούσης συνταγματικής τάξης από ένα αυταρχικό «εθνικό κράτος» που προσανατολίζεται σε μια «κοινότητα έθνους». Εντούτοις, απέρριψε την αίτηση δικαστικής απαγόρευσης, με το αιτιολογικό ότι ελλείπει από το εν λόγω πολιτικό κόμμα η δυναμική που θα καταστήσει δυνατή την επίτευξη των προγραμματικών στόχων του. Σε ένα πρώτο επίπεδο διαπιστώνεται μια αντιφατικότητα: αφενός η διαπίστωση της αντισυνταγματικότητας του NPD, αφετέρου η

⁹⁵ BVerfG, απόφαση της 17^{ης} Ιανουαρίου 2017 – 2 BvB 1/13 –, juris.

άρνηση της απαγόρευσης του κόμματος. Την ένσταση αυτή αίρει το Δικαστήριο με την παρατήρηση ότι η σχετική δυνατότητα απαγόρευσης δεν αποτελεί φρονηματική απαγόρευση, αλλά προστασία της ακώλυτης συμμετοχής όλων των πολιτών στη διαδικασία διαμορφώσεως της πολιτικής βούλησης.

Στην ελληνική έννομη τάξη απουσιάζει αντίστοιχο δικαικό οπλοστάσιο. Εντούτοις, το σχετικό νομικό πλαίσιο αξιώνει τη θετική τοποθέτηση του ασκούντος το συνταγματικό δικαίωμα έναντι του δημοκρατικού πολιτεύματος⁹⁶. Προϋπόθεση για την ίδρυση πολιτικού κόμματος είναι η κατάθεση ιδρυτικής δήλωσης στην Εισαγγελία του Αρείου Πάγου. Με αυτή τη διαδικασία δεσμεύεται το κόμμα ότι η εσωτερική οργάνωση και η εξωτερική δράση του εξυπηρετούν την ελεύθερη λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος⁹⁷. Ξεχωριστή δήλωση απαιτείται για τη συμμετοχή στις εθνικές εκλογές και στις Ευρωεκλογές, η οποία επίσης κατατίθεται στην Εισαγγελία του Αρείου Πάγου. Παρότι η διαδικασία αυτή διαφέρει ουσιωδώς από τη γερμανική δυνατότητα απαγόρευσης κόμματος, η προσκομιζόμενη προς την Εισαγγελία του Αρείου Πάγου δήλωση δεν αποτελεί μια απλή τυπικότητα. Το Ανώτατο Δικαστήριο της χώρας έχει απαγορεύσει σε αρκετές περιπτώσεις τη συμμετοχή στις εκλογές σε κόμματα, τα οποία κρίθηκαν ότι δεν εξυπηρετούν την ελεύθερη λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος, όπως επιτάσσει το άρθρο 29 παρ. 1 του Συντάγματος⁹⁸. Περαιτέρω, το άρθρο 25 παρ. 3 απαγορεύει την κατάχρηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων, δηλαδή την άσκησή τους για σκοπούς αντίθετους από εκείνους, για τους οποίους θεσπίστηκαν. Συνεπώς, η δήλωση μιας οργάνωσης ότι συνιστά πολιτικό κόμμα, δεν γίνεται δεκτή αμαχητί, αλλά εξετάζεται υπό το φως γενικών συνταγματικών διατάξεων.

2. Πολιτικό κόμμα και εγκληματική οργάνωση

Οι ανωτέρω παρατηρήσεις είναι αναγκαίες για την κατανόηση του άρθρου 129 παρ. 3 αρ. 1 του γερμ. ΠΚ και τα *a contrario* δικαιosuγκριτικά συμπεράσματα που συνάγονται από την ανάγνωσή του για το ελληνικό δίκαιο. Η εν λόγω διάταξη προβλέπει ότι η παρ. 1 περί εγκληματικής οργάνωσης δεν εφαρμόζεται, εάν η ένωση είναι ένα πολιτικό κόμμα, το οποίο δεν κήρυξε ως αντισυνταγματικό το Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο. Το πνεύμα της εν λόγω διάταξης συνίσταται καταρχήν στη διαπίστωση ότι εξουσία προς απαγόρευση

⁹⁶ Τσάτσος, Συνταγματικό Δίκαιο, Τόμος Β, 1992, σελ. 80.

⁹⁷ Ανθόπουλος, Χρυσή Αυγή και «διάδοχα» κόμματα (www.constitutionalism.gr).

⁹⁸ Το Α' Τμήμα του Αρείου Πάγου δεν επέτρεψε τη συμμετοχή στο κόμμα Τυραννοκτόνοι, με την αιτιολογία ότι ενείχε περιεχόμενο που καταδείκνυε πρόθεση διάπραξης αξιόποινης πράξης (2012), και Νέος Φασισμός (2007).

πολιτικού κόμματος έχει μόνο το Συνταγματικό Δικαστήριο. Εφόσον το τελευταίο δεν κηρύσσει την αντισυνταγματικότητά του, τα ποινικά δικαστήρια δεν δύνανται να κρίνουν ένα πολιτικό κόμμα ως εγκληματική οργάνωση, ακόμη και αν η δράση του αποσκοπεί στη διάπραξη εγκλημάτων. Η διάταξη αυτή πρέπει να ιδωθεί υπό το φως του γερμανικού δικαιοκτικού πλαισίου. Στο ελληνικό δίκαιο τέτοια δυνατότητα δεν προβλέπεται. Μια ενδεχόμενη αξιολόγηση πολιτικού κόμματος ως εγκληματικής οργάνωσης, δεν θα υποκαθιστούσε το ρητά προβλεπόμενο προς αυτή τη διαδικασία δικαστικό όργανο. Συνεπώς, η εξ αντιδιαστολής παράλληλη ανάγνωση των δικαιοκτικών πλαισίων, οδηγεί στη διαπίστωση ότι σύμφωνα με το ελληνικό ποινικό δίκαιο δεν αποκλείεται ένα κόμμα να συνιστά παράλληλα εγκληματική οργάνωση⁹⁹. Ιδιαίτερα γόνιμες είναι οι σκέψεις που παρατίθενται στην εισαγγελική πρόταση, οι οποίες υιοθετούνται και στο παραπεμπτικό βούλευμα 215/2015¹⁰⁰: μια οργάνωση που, υπό το μανδύα πολιτικής δραστηριότητας, επιδιώκει την επίτευξη των στόχων της με τη χρήση σωματικής ή ένοπλης βίας, εκτόξευση απειλών κατά της ανθρώπινης ζωής ή της σωματικής ακεραιότητας οποιουδήποτε πολίτη με πραγματικό σκοπό την τέλεση αξιοποιώνων πράξεων και την περαιτέρω διασάλευση της δημόσιας τάξης, είναι πρόδηλο ότι δεν μπορεί να θεωρηθεί νόμιμο πολιτικό κόμμα. Είναι προφανές ότι μία οργάνωση που μετέρχεται τέτοιων πρακτικών δεν εξυπηρετεί την ελεύθερη λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος. Η επίκληση του άρθρου 29 Σ είναι εν προκειμένω καταχρηστική.

Οφείλει παρόλα αυτά να σημειωθεί ότι ο χαρακτηρισμός του υπό συζήτηση μηχανισμού ως εγκληματικής οργάνωσης, δεν συνιστά πρόκριμα για την κατάφαση της μορφής αυτοργάνωσης που υποστηρίζεται στο παρόν άρθρο. Ο νομικός χαρακτηρισμός της οργάνωσης είναι, στο πλαίσιο της παρούσας συζήτησης, δευτερεύουσας σημασίας. Ζωτικής σημασίας είναι η διαπίστωση ότι αποτελεί μηχανισμό με ιεραρχική δομή, μέσω του οποίου τελούνται αδικήματα. Οι ανωτέρω παρατηρήσεις κρίθηκαν εντούτοις αναγκαίες. Η Χρυσή Αυγή συνιστά από αυτήν τη σκοπιά μοναδική περίπτωση, διότι αποτελεί εξαίρεση έναντι του κανόνα του διαχωρισμού του πολιτικού κόμματος από την εγκληματική οργάνωση¹⁰¹, ο οποίος απαντάται συχνότατα στην Ευρώπη με τη μορφή διακριτού κόμματος-πυρήνα και

⁹⁹ Σχετικά με το γερμανικό νομικό πλαίσιο βλ. *Knorr*, σε: Ostendorf (εκδ.): *Rechtsextremismus*, 2009, σελ. 165 επ. Από τον ίδιο τόμο, βλέπε και τη συμβολή της Katharina Laue (σελ. 185 επ.). Επί του χαρακτηρισμού πολιτικού κόμματος ως εγκληματικής οργάνωσης, βλ. τη γόνιμη ανάλυση των *Μαργαρίτη/Χατζηιωάννου*, ΠοινΔικ 2/2014, σελ. 169 επ. · *Σατλάνη/Μαργαρίτη*, ΠοινΔικ 8-9/2013, σελ. 761 επ.

¹⁰⁰ Εισαγγελική πρόταση, σελ. 14· Βούλευμα 215/2015, φύλλο 32.

¹⁰¹ *Papantoleon*, Die verspätete strafrechtliche Verfolgung der „Goldenen Morgenröte“ und ihre verfassungsrechtlichen Folgen, VerfBlog, 31.10.2013.

του στρατιωτικού σκέλους του, όπως στην περίπτωση του IRA. Στην περίπτωση της Χρυσής Αυγής, το έως πρόσφατα αντιπροσωπευόμενο στο Κοινοβούλιο κόμμα περικλείει την εγκληματική οργάνωση. Εντούτοις το κόμμα υπερβαίνει την εγκληματική οργάνωση, καθώς περιλαμβάνει κομματικά μέλη ή και απλούς ψηφοφόρους, οι οποίοι σαφώς δεν ανήκουν στην εγκληματική οργάνωση.

Στην αποδέσμευση του μηχανισμού από το δίκαιο παραπέμπει ο Αντεισαγγελέας του Αρείου Πάγου Χαράλαμπος Βουρλιώτης στο πόρισμά του της 28^{ης} Σεπτεμβρίου 2013: «Η βία για τα μέλη της Χρυσής Αυγής είναι το μήνυμα και όχι το μέσον επίτευξης των όποιων επιδιώξεών τους.¹⁰² [...] Με τη διάρθρωση αυτή και τον προδιαγραφόμενο τρόπο σχεδιασμού και ιεραρχικής δράσης, από το έτος 1987 άρχισαν να εκδηλώνονται επιθέσεις, κατ'αρχάς εναντίον αλλοδαπών, αλλά και στη συνέχεια και μέχρι πρόσφατα και εναντίον ημεδαπών, τους οποίους στοχοποίησε η οργάνωση ως άτομα με διαφορετικές αντιλήψεις από τους ίδιους που έπρεπε να υποστούν τις συνέπειες της διαφορετικότητάς τους. Έτσι, σε εφαρμογή των καταστατικών «αρχών» και επιδιώξεων της εγκληματικής αυτής οργάνωσης, διαπράχθηκαν, στα πλαίσια της επιλήψιμης, κατά τις προηγούμενες αναπτύξεις, δραστηριότητάς της, δεκάδες αξιόποινες πράξεις [...]»¹⁰³.

Γ. Η ανταλλαξιμότητα των εκτελεστικών οργάνων

Ως τρίτη προϋπόθεση της έμμεσης αυτοουργίας μέσω οργανωμένων μηχανισμών εξουσίας εξετάζεται, εάν οι άμεσοι αυτοουργοί, δηλαδή τα εκτελεστικά όργανα της οργάνωσης, είναι αντικαταστατά, ώστε, αν ένα εκτελεστικό όργανο εκπέσει, να αντικαθίσταται άμεσα από ένα άλλο, και κατ'αυτόν τον τρόπο να διασφαλίζεται η εκτέλεση της εντολής¹⁰⁴. Η εν λόγω προϋπόθεση υποστηρίζεται εναργώς από την εισαγγελική πρόταση Ντογιάκου και το παραπεμπτικό βούλευμα. Καταρχάς, στο ηλεκτρονικό αρχείο του κατηγορουμένου επικεφαλής της Τοπικής Οργάνωσης Νίκαιας, βρέθηκε κατάλογος με τα ονόματα και τα τηλέφωνα των μελών¹⁰⁵, ώστε να εξασφαλίζεται άμεση πρόσβαση σε αυτά και να ασκείται εποπτεία και έλεγχος της δράσης τους.

Το κριτήριο αυτό καταφάσκειται ξεκάθαρα στην περίπτωση της ανθρωποκτονίας του Παύλου Φύσσα. Χαρακτηριστική είναι η ειδοποίηση – ντόμινο που έλαβε χώρα, όταν

¹⁰² Πόρισμα της 28^{ης} Σεπτεμβρίου 2013, σελ. 4.

¹⁰³ Πόρισμα Αντεισαγγελέα Βουρλιώτη της 28^{ης} Σεπτεμβρίου 2013, σελ. 4-5. Επί αυτού βλ. τη μαρτυρική κατάθεση του Νικολάου Αλιβιζάτου στο ακροατήριο της 5^{ης} Μαΐου 2017 (150^η δικάσιμος).

¹⁰⁴ *Roxin* (παραπ. 3), σελ. 739.

¹⁰⁵ Βούλευμα 215/2015, φύλλο 64.

εντοπίστηκε από στελέχη της Τοπικής Οργάνωσης στο Κερατσίνι να παρακολουθεί έναν ποδοσφαιρικό αγώνα σε καφετέρια της περιοχής. Τα στελέχη αυτά ειδοποίησαν ιεραρχικά ανώτερους τους για την παρουσία του μουσικού στον χώρο, και αυτά με τη σειρά τους τον επικεφαλής της Οργάνωσης της περιοχής. Εν συνεχεία, ο τελευταίος απέστειλε μήνυμα στα μέλη της ασφάλειας της Τοπικής Οργάνωσης με το εξής περιεχόμενο¹⁰⁶: «Όλοι τώρα στην Τοπική. Όσοι είσαστε κοντά. Δεν θα περιμένουμε μακρινούς. Τώρα.», ενεργοποιώντας έτσι τα Τάγματα Εφόδου στο πλαίσιο και σε άμεση εκτέλεση των γενικότερων εντολών του επίσης κατηγορουμένου Ιωάννη Λαγού.

Όπως προκύπτει από τα στοιχεία της δικογραφίας¹⁰⁷, ο ανωτέρω περιγραφόμενος τρόπος ενεργοποίησης των Ταγμάτων Εφόδου ήταν συνήθης. Με μαζικές αποστολές ειδοποιούνταν τα καταχωρημένα μέλη προς ετοιμότητα. Επειδή δε η Οργάνωση δρούσε επί σειρά ετών και διέθετε πληθώρα πιστών μελών, δεν ήταν αναγκαίο μέσω των μηνυμάτων να προσέλθει το σύνολο των μελών που ειδοποιείτο. Ακόμη κι αν κάποια από αυτά κωλύοντο ή απλώς αρνούσαν να εκτελέσουν την εντολή, η μαζική ειδοποίηση και ενεργοποίηση των σχετικών πολυπληθών ομάδων, καθιστούσε δυνατόν, να μην επηρεάζει το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα η απροθυμία ή το κώλυμα ορισμένων.

Το στοιχείο της ανταλλαξιμότητας τονίζεται και στην κύρια διαδικασία. Ο δημοσιογράφος Δημήτριος Ψαρράς επισημαίνει σε μαρτυρική κατάθεση της 2ας Οκτωβρίου 2017: «Ο Αρχηγός δεν μετέχει στις βίαιες και νυχτερινές επιθέσεις της οργάνωσης. Πρέπει να παραμείνει αλώβητος. [...] [Μ]όνο το πρόσωπο του Αρχηγού δεν είναι αναλώσιμο. Ο Μιχαλολιάκος είναι η Χρυσή Αυγή. Διέπεται από την αρχή του Αρχηγού.»¹⁰⁸

Στο κριτήριο της ανταλλαξιμότητας των άμεσων αυτοργών παραπέμπει και η στρατηγική απόφαση του Αρχηγού του κόμματος να αποστασιοποιηθεί από τα ποινικά αδικήματα των εκτελεστικών του οργάνων. Ο συνήγορός του δήλωσε κατά την πέμπτη δικάσιμο (4^η Ιουνίου 2015) ότι «ο Νίκος Μιχαλολιάκος είναι ξένος τελείως με τις πράξεις που προκάλεσαν τις φερόμενες βλάβες».

Δ. Υψηλή ετοιμότητα προς δράση των εκτελεστικών οργάνων

¹⁰⁶ Εισαγγελική πρόταση, σελ. 60· Βούλευμα 215/2015, φύλλο 87.

¹⁰⁷ Εισαγγελική πρόταση, σελ. 104.

¹⁰⁸ Για το στοιχείο της ανταλλαξιμότητας έκανε λόγο και μία προστατευόμενη μάρτυς στην κατάθεσή της, της 6^{ης} Δεκεμβρίου 2017 (206^η δικάσιμος).

Η υψηλή ετοιμότητα των μελών προκύπτει καταρχάς από τον τρόπο συγκρότησης της οργάνωσης. Ιδιαίτερα χαρακτηριστική είναι η πληροφορία που αναφέρεται σε κομματικό έγγραφο ότι οι Τοπικές Οργανώσεις κατέγραφαν τα μέλη που διέθεταν μοτοσυκλές¹⁰⁹, οι οποίες, όπως περιγράφεται σε οικεία σημεία της εισαγγελικής πρότασης¹¹⁰, χρησιμοποιούνταν για εκφοβισμό αντιπάλων ή για δολοφονικές επιθέσεις κατά μεταναστών. Μέσω αυτής της καταγραφής ήταν γνωστό στους διευθύνοντες τον μηχανισμό πόσες μοτοσυκλές ήταν διαθέσιμες στην περιοχή που θα λάμβανε χώρα μια επίθεση, διασφαλίζοντας έτσι τον χρόνο της ενεργοποίησης και της ανασύνταξης σε ελάχιστο χρόνο των ανά τόπους Ταγμάτων Εφόδου.

Επιπλέον, η υψηλή ετοιμότητα καταδεικνύεται στην περιγραφή των αδικημάτων. Όπως αναφέρεται στην εισαγγελική πρόταση, ο κατηγορούμενος βουλευτής Ιωάννης Λαγός, υπεύθυνος «περιφερειάρχης» για τον Πειραιά είχε τη φροντίδα, τα Τάγματα Εφόδου των Τοπικών Οργανώσεων της περιοχής να είναι ετοιμοπόλεμα και ικανά να δράσουν συλλογικά και οργανωμένα¹¹¹. Το σκοπό της αυξημένης ετοιμότητας εξυπηρετούσε περαιτέρω η οπλοφορία των μελών και στελεχών του κόμματος, προκειμένου να είναι ανά πάσα στιγμή έτοιμα να τα χρησιμοποιήσουν για την επίτευξη των σκοπών του¹¹². Η αυξημένη ετοιμότητα των εκτελεστικών οργάνων προκύπτει περαιτέρω από τις διακηρύξεις μίσους των ιεραρχικά ανωτέρων, «προαναγγέλλοντας, ουσιαστικά, τα σχέδια και τις επιθέσεις που θα επακολουθούσαν, υποδεικνύοντας και τη στάση που έπρεπε να κρατήσουν τα μέλη της, τα οποία έπρεπε να είναι ετοιμοπόλεμα»¹¹³. Τέτοια περίπτωση συνιστά η εξαγγελία του κατηγορουμένου Ιωάννη Λαγού, βουλευτή και διευθύνοντος των Τοπικών Οργανώσεων Πειραιά, σε συγκέντρωση εργαζομένων σε χώρο της Ναυπηγοεπισκευαστικής Ζώνης: «Η Ζώνη θα κερδηθεί, τα καράβια θα ξαναέρθουν και οι λακέδες του ΠΑΜΕ και του ΚΚΕ, οι οποίοι καπηλεύονται τόσα χρόνια αυτήν κατάσταση θα εξαφανιστούν από εδώ πέρα μέσα». Η εμπρηστική αυτή δήλωση λειτούργησε ως «σήμα – εντολή» προς τα μέλη των Ταγμάτων Εφόδου να είναι έτοιμα να δράσουν με βιαιότητα κατά των συνδικαλιστών.

Η περιγραφή της αυξημένης ετοιμότητας στην εκτέλεση της ανθρωποκτονίας του Παύλου Φύσσα είναι ιδιαίτερα παραστατική, τόσο στο υλικό της προδικασίας όσο και στις

¹⁰⁹ Εισαγγελική πρόταση, σελ. 28· Βούλευμα 215/2015, φύλλο 48.

¹¹⁰ Εισαγγελική πρόταση, σελ. 28· Βούλευμα 215/2015, φύλλο 143.

¹¹¹ Εισαγγελική πρόταση, σελ. 60.

¹¹² Εισαγγελική πρόταση, σελ. 48, 49.

¹¹³ Εισαγγελική πρόταση, σελ. 72.

μαρτυρικές καταθέσεις της κύριας διαδικασίας¹¹⁴: με τη μαζική αποστολή μηνυμάτων μέσω κινητού τηλεφώνου κινητοποιήθηκαν σχεδόν όλα τα εκτελεστικά όργανα εντός δέκα ή δεκαπέντε λεπτών, χωρίς την οποιαδήποτε αντίδραση ή ερώτηση για το σκοπό της κινητοποίησης σε τόσο προχωρημένη ώρα, σε εργάσιμη ημέρα. Τα εν λόγω, περίπου σαράντα, εκτελεστικά όργανα, εντός του εξαιρετικά ελάχιστου χρόνου από τη λήψη του μηνύματος, βρίσκονταν στο συμφωνημένο τόπο επιβαίνοντας σε μοτοσυκλέτες και ήταν εφοδιασμένα με κράνη, κοντάρια, σιδερογροθιές. Αντίστοιχη κινητοποίηση σε προχωρημένη ώρα (03.10) μελών των Ταγμάτων Εφόδου περιγράφεται στην επίθεση κατά των Αιγυπτίων αλιεργατών και στην δολοφονία του Πακιστανού πολίτη Shahzad Luqman.

Η αυξημένη ετοιμότητα ήταν ιδιότητα κεντρικής σημασίας των Ταγμάτων Εφόδου¹¹⁵. Οι άνδρες που συνέθεταν την Τοπική Οργάνωση Νίκαιας βρίσκονταν «ανά πάσα στιγμή σε ετοιμότητα και πρόθυμοι να υπακούσουν στις εντολές που τους δίδονταν, χωρίς αντίρρηση ή ενδοιασμό». Για κάθε μία από τις εγκληματικές δράσεις της, αναφέρει ο εισαγγελέας Ισίδωρος Ντογιάκος, «προϋπήρχε καλά εκπονημένο και οργανωμένο σχέδιο δράσεως, με προκαθορισμένη χρονική διάρκεια, καθώς και ακριβής καταμερισμός εργασίας. Η εγκληματική αυτή δράση υλοποιείτο, σε κάθε περίπτωση, υπό την καθοδήγηση αλλά και την αυτοπρόσωπη παρουσία στο σημείο της δράσεως κάποιου από τα προαναφερόμενα πρόσωπα. Επίσης, προκύπτει σαφώς η ύπαρξη συγκεκριμένου εκτελεστικού μηχανισμού με δομή, οργάνωση, πειθαρχία, κατάλληλο εξοπλισμό και οπλισμό, διαρκή εκπαίδευση και πλήρη ετοιμότητα για την ανάληψη δράσεως, οποτεδήποτε κρινόταν απαραίτητο και αναγκαίο από τα ηγετικά στελέχη της Οργάνωσης»¹¹⁶.

III. Επιλογικά

Η δίκη των 69 μελών της Χρυσής Αυγής πλησιάζει σταδιακά προς το τέλος της. Παρότι η διάρκεια της δίκης είχε υπολογιστεί αρχικά στους δεκαοχτώ μήνες, η κύρια διαδικασία έχει ήδη ξεπεράσει τα 3,5 χρόνια και μόλις πρόσφατα ολοκληρώθηκαν οι μαρτυρικές καταθέσεις. Αναμένεται απόφαση εντός του 2020. Η μακρά διάρκεια της δίκης δεν εκπλήσσει και οφείλεται σε πολλαπλά αίτια. Επί παραδείγματι, η ακαταλληλότητα της δικαστικής αίθουσας έχει δημιουργήσει συχνά προβλήματα στην εξέλιξη της δίκης: η μικρή

¹¹⁴ Βούλευμα 215/2015, φύλλο 87 επ.· Η υψηλή ετοιμότητα των Ταγμάτων εφόδου περιγράφεται αναλυτικά ιδίως στις μαρτυρικές καταθέσεις της 30^{ης} Σεπτεμβρίου 2015 (17^η δικάσιμος), της 2ας Οκτωβρίου 2015 (18^η δικάσιμος), 9^{ης} Οκτωβρίου 2015 (20^η δικάσιμος).

¹¹⁵ Εισαγγελική πρόταση, σελ. 106 επ.

¹¹⁶ Βούλευμα 215/2015, φύλλο 146 επ.

δικαστική αίθουσα δεν διαθέτει ξεχωριστούς χώρους για τα θύματα και τις οικογένειές τους, καθώς και για μάρτυρες, ώστε λόγω διενέξεων μεταξύ των κατηγορουμένων και των άλλων μετεχόντων να διακόπτεται συχνά η δίκη¹¹⁷. Επιπρόσθετα, πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι οι δικαστές και οι δικηγόροι που ασχολούνται με την υπόθεση, εργάζονται και σε άλλες υποθέσεις.

Η Ηλέκτρα Αλεξανδροπούλου και η Ειρήνη Βλάχου σχολιάζουν τη δομή της δίκης: «Είναι ενδιαφέρον ότι η δικογραφία δεν περιλαμβάνει κατηγορία για ηθική αυτουργία. Δεκαοκτώ κατηγορούμενοι, συμπεριλαμβανομένων του αρχηγού του κόμματος και άλλων βουλευτών, κατηγορούνται για συμμετοχή και διεύθυνση σε εγκληματική οργάνωση, αλλά όχι για ίδρυση εγκληματικής οργάνωσης, καθώς η ποινική υπόθεση διερευνάται από το 2008 και εντεύθεν, ενώ η οργάνωση ιδρύθηκε ήδη το 1980. Σε αυτούς τους 18 κατηγορουμένους δεν αποδίδεται κάποια άλλη κατηγορία». Στη «δεύτερη ομάδα» των κατηγορουμένων εντούτοις, αποδίδονται επιπλέον κατηγορίες. «Γι' αυτό και γίνεται διάκριση ανάμεσα σε «ανώτερους» και «κατώτερους» κατηγορουμένους – η ηγεσία της οργάνωσης δεν ήθελε «αίμα στα χέρια της» και γιαυτό απορρίπτει της κατηγορίες, σύμφωνα με τις οποίες ανέθεσε τις επιθέσεις. Εξ αυτού του λόγου αυτή η ομάδα δεν εμφανίζεται έως τώρα στο ακροατήριο – ισχυρίζεται, ότι δεν έχει καμία σχέση με τα κατώτερα στελέχη, τα οποία έκαναν «τη βρώμικη δουλειά». Αυτό τους επιτρέπει κατά την άποψή τους να περιφρονούν την ποινική διαδικασία»¹¹⁸, αλλά και να ακολουθεί μια επιθετική τακτική: η κορυφή της οργάνωσης αφενός ισχυρίζεται ότι δεν έχει καμία σχέση με τα αδικήματα, διότι τα πρόσωπα που τα διέπραξαν, ενήργησαν αυτοβούλως. Αφετέρου χαρακτηρίζει την εν λόγω ποινική διαδικασία ως κυνήγι μαγισσών.

Οι έως τώρα περισσότερες από 300 δικάσιμοι έχουν δικαιώσει πλήρως την εισαγγελική πρόταση του Ισίδωρου Ντογιάκου και το παραπεμπτικό βούλευμα. Στην κύρια διαδικασία απεδείχθη ότι ο εθνικοσοσιαλισμός είναι ο ιδεολογικός πυρήνας της οργάνωσης και το θεμέλιο της στοχοθεσίας των διαπραχθέντων αδικημάτων. Από το πλούσιο αποδεικτικό υλικό, όπως π.χ. τις ηχογραφημένες τηλεφωνικές συνδιαλέξεις των αυτουργών και των μαρτύρων προκύπτει περαιτέρω ότι δινόταν αναφορά στην υψηλότερη βαθμίδα της οργάνωσης. Απεδείχθη ότι τα υπό συζήτηση αδικήματα τελέστηκαν στο πλαίσιο μιας

¹¹⁷ Alexandropoulou/Vlachou, Zum Prozess gegen die ‚Goldene Morgenröte‘ in Griechenland. Rechtliche und politische Herausforderungen. In: RAV InfoBrief 7 (112), URL: <https://www.rav.de/publikationen/infobriefe/infobrief-112-2016/zum-prozess-gegen-die-goldene-morgenroete-in-griechenland/>

¹¹⁸ Alexandropoulou/Vlachou (παραπ. 117).

ιεραρχικώς δομημένης οργάνωσης, η οποία πραγμάτωνε το σκοπό του κόμματος. Κάθε εγκληματική πράξη ήταν ιεραρχικά προγραμματισμένη, τελείτο με αυτό το σκοπό από εκπαιδευμένα μέλη του κόμματος και πραγμάτωνε μέσω μιας στρατιωτικής δομής το ιδεολογικό πρόγραμμα της Χρυσής Αυγής. Η προσπάθεια της κορυφής της οργάνωσης να αποστασιοποιηθεί από τα εγκλήματα της κατώτερης ιεραρχίας, είναι συνεπώς ανούσια: η οργάνωση είναι, αντιθέτως, δομημένη βάσει της «αρχής του Αρχηγού», όπως αναφέρεται πολλάκις στο υλικό της προδικασίας και της κύριας διαδικασίας. Δεν ετίθετο ποτέ ζήτημα αυτενέργειας των ταγμάτων εφόδου. Από το αποδεικτικό υλικό γίνεται σαφές ότι η Χρυσή Αυγή πραγμάτωνε τους στόχους της με βία υπό το μανδύα της πολιτικής δραστηριότητας.

Από την παραπάνω ανάλυση προκύπτει ότι η θεωρία της έμμεσης αυτουργίας μέσω οργανωμένων μηχανισμών εξουσίας περιγράφει εναργώς τη συμμετοχή αφενός της ηγετικής ομάδας και αφετέρου των εκτελεστικών οργάνων στην τέλεση των αδικημάτων. Η αναλυθείσα μορφή αυτουργίας θέτει τα πλέον στέρεα δικαιικά θεμέλια για την ποινική αξιολόγηση των επονομαζόμενων «αυτουργών του γραφείου» ή υποκινητών. Η ποινική ευθύνη των εκτελεστικών οργάνων ως άμεσων αυτουργών παραμένει παραταύτα ακέραιη. Η αυτουργία μέσω οργανωμένων μηχανισμών εξουσίας περιγράφει την ποινική ευθύνη των προσώπων αυτών, τα οποία πρώτον, έχουν θεμελιώσει το ιδεολογικό υπόβαθρο του μηχανισμού. Η παρατήρηση αυτή δεν ενέχει φρονηματική διάσταση. Αφορά πολύ περισσότερο στην ίδια τη συγκρότηση και τον προσανατολισμό της οργάνωσης. Με τη ρητορική μίσους αντικειμενοποιούσαν ευάλωτες μειονότητες, θέτοντας το γενικό πλαίσιο δράσης, εντός του οποίου κινούνταν τα εκτελεστικά μέλη. Με αυτόν τον τρόπο οι άμεσοι αυτουργοί ήταν πλήρως αποδεσμευμένοι ηθικά και ελεγχόμενοι από το κόμμα, ώστε διέπρατταν βαρύτατα αδικήματα κατά αγνώστων σε αυτούς προσώπων. Συνεπώς γίνεται σαφές ότι ο ρόλος των ηγετικών στελεχών και της μεσαίας ιεραρχίας δεν περιοριζόταν σε αυτόν ενός ιδεολογικού καθοδηγητή. Τα στελέχη με εξουσία εντολής κυριαρχούσαν επί του μηχανισμού και της δράσης του μέσω των ταγμάτων, που θα «λέρωναν τα χέρια τους». Στον έλεγχο του μηχανισμού αποσκοπούσε επίσης η προαναγγελία των επερχομένων δράσεων και πογκρόμ, η οποία στόχευσε στην διασφάλιση της ετοιμότητας των εκτελεστικών οργάνων. Έχοντας υπόψιν το ζωτικό ρόλο των ηγετικών στελεχών, γίνεται αντιληπτό γιατί ο χαρακτηρισμός «αυτουργοί του γραφείου» αποδίδει με ακρίβεια τη θέση τους εντός του μηχανισμού. Δεν ήταν συναυτουργοί: η πραγμάτωση των εγκληματικών σχεδίων ανετίθετο σε αναλώσιμα εκτελεστικά όργανα. Ούτε ως ηθικοί αυτουργοί των

αδικημάτων μπορούν να αξιολογηθούν: ελλείπει το στοιχείο της πνευματικής επικοινωνίας, μέσω της οποίας ο ηθικός αυτουργός προκαλεί στον άμεσο αυτουργό μια εγκληματική απόφαση. Η ανώτατη ηγεσία δεν γνώριζε τις περισσότερες φορές τα πρόσωπα που απάρτιζαν τα τάγματα εφόδου. Σε ορισμένες δε περιπτώσεις, δεν υπήρχε ρητή εντολή προς τέλεση ανθρωποκτονίας, όπως στην περίπτωση του Shahzad Luqman, ενώ στην περίπτωση του μουσικού Παύλου Φύσσα προκύπτει από το υλικό της προδικασίας και την άρση του τηλεφωνικού απορρήτου ένα ντόμινο επικοινωνίας, μέσω του οποίου ενεργοποιήθηκε η αυξημένη ετοιμότητα των μελών της κατώτερης ιεραρχίας. Ωστόσο, όπως ορθώς επισημαίνει ο Νίκος Αλιβιζάτος σε άρθρο του στην Καθημερινή¹¹⁹ ήδη το 2013, δεν χρειάζεται να αποδειχθεί ότι ο Αρχηγός της οργάνωσης Νικόλαος Μιχαλολιάκος έδωσε πράγματι εντολή να δολοφονηθούν τα προαναφερθέντα θύματα.

Η παρατήρηση αυτή είναι εύστοχη. Όχι μόνο διότι, όπως σημειώνει ο Αλιβιζάτος, ο αρχηγός του κόμματος είναι ιδρυτής και καθοδηγητής της εγκληματικής οργάνωσης. Για την κατάφαση της υπό συζήτηση μορφής αυτουργίας δεν είναι αναγκαίος ο χαρακτηρισμός του μηχανισμού ως εγκληματικής οργάνωσης. Ο Αρχηγός του κόμματος της Χρυσής Αυγής, στο πρόσωπο του οποίου υπάρχει πίστη και υπακοή μεταφυσικής διάστασης, είναι ο ηγέτης του μηχανισμού, τον οποίο θέτει σε κίνηση κατ'εφαρμογή του τεθειμένου ιδεολογικού πυρήνα. Είναι, με άλλα λόγια, ο αυτουργός πίσω από τον αυτουργό. Εν γνώσει του γεγονότος ότι ο ηγέτης της οργάνωσης δεν μπορεί να συνδεθεί με την τέλεση των επιμέρους αδικημάτων, παρά μόνο ως διευθύνων το κόμμα – εγκληματική οργάνωση, ο αρχηγός της Χρυσής Αυγής δήλωσε κυνικά σε ραδιοφωνική εκπομπή της 17. Σεπτεμβρίου 2015 ότι αναλαμβάνει μεν την πολιτική ευθύνη, αλλά ποινική ευθύνη δεν υπάρχει. Αν υπήρξε, διερωτάται, γιατί δεν διαπιστώθηκε ποινική ευθύνη για τη δολοφονία Λαμπράκη; «Είναι δυνατόν», συνεχίζει, «ένα ολόκληρο κόμμα να κατηγορείται, γιατί ένας οπαδός, ένας φίλος του κόμματος προέβη σε μια καταδικαστέα πράξη;»

Οι ισχυρισμοί αυτοί, όπως καθίσταται σαφές μετά την παραπάνω ανάλυση, είναι ασθενείς. Καταρχάς, ο παραλληλισμός με τη δολοφονία Λαμπράκη είναι ατυχής: η αποτυχία να αποκαλυφθεί εξ ολοκλήρου το παρακρατικό υπόβαθρο μιας δολοφονίας που τάρaxε την ελληνική πολιτική ζωή πριν από δεκαετίες, δεν δικαιολογεί τη συγκάλυψη μιας άλλης δολοφονίας 56 έτη αργότερα. Το δεύτερο δε επιχείρημα, μετά την παρουσίαση σοβαρού αποδεικτικού υλικού που περιλαμβάνεται στο υλικό της προδικασίας και της κύριας

¹¹⁹ Αλιβιζάτος, 'Ηρθε η ώρα των δικαστών, Καθημερινή, 22.9.2013.

διαδικασίας, είναι επίσης παραπλανητικό. Από το πλούσιο αποδεικτικό υλικό καθίσταται σαφές ότι τα αδικήματα των Ταγμάτων Εφόδου δεν είναι περιστασιακές πράξεις προσώπων που τυγχάνουν να είναι οπαδοί ενός κόμματος. Αντιθέτως: η τέλεσή τους εκπορεύεται από τη συμπόρευση με το συγκεκριμένο κόμμα, απορρέει από το ιδεολογικό του πλαίσιο και λαμβάνει χώρα στο όνομα του αρχηγού. Αυτό το δογματικό κενό έρχεται να καλύψει η, διεθνούς αποδοχής πλέον, αυτοουργία μέσω των οργανωμένων μηχανισμών εξουσίας.

ΕΝΑ

Ινστιτούτο
Εναλλακτικών
Πολιτικών

ΕΝΑ Ινστιτούτο
Εναλλακτικών Πολιτικών
Ζαλοκώστα 8, 106 71 Αθήνα,
+30 210 364 7912

info@enainstitute.org
www.enainstitute.org